

Τα ανθρώπινα δικαιώματα κατά την εκτέλεση της στερητικής της ελευθερίας ποινής από διεθνή συγκριτική σκοπιά

GÜNTHER KAISER,
*Καθηγητή Εγκληματολογίας στο Παν/μιο της Ζυρίχης
Επιτίμου Καθηγητή Εγκληματολογίας στο Παν/μιο του Freiburg
i.Br., Διευθυντή του Ινστιτούτου Max-Planck
για αλλοδαπό και διεθνές Ποινικό Δίκαιο¹*

Μετάφραση-Απόδοση: ΕΦΗ ΛΑΜΠΡΟΠΟΥΛΟΥ
Επίκουρη Καθηγήτρια Εγκληματολογίας Παντείου Παν/μίου

Το άρθρο αναφέρεται στους κρατούμενους και τους υποδίκους ως φορείς ανθρωπίνων δικαιωμάτων και επισημαίνει ότι ακόμη και σήμερα η προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων κατά τη διάρκεια της στερητικής της ελευθερίας ποινής είναι συνδεδεμένη με πολλά προβλήματα.

Ειδικότερα, στο άρθρο εξετάζονται ζητήματα διάρκειας των ποινών και ιδίως η αόριστης διάρκειας στερητική της ελευθερίας ποινή και η ισόβια κάθειρξη, προσδιορίζονται οι κίνδυνοι παραβίασης των ανθρωπίνων δικαιωμάτων στην περίπτωση της κράτησης και της προφυλάκισης, στην περίπτωση συμφόρησης των φυλακών και της χρήσης της απομόνωσης, και οι κίνδυνοι που ενέχει η άποψη περί προστασίας της κοινωνίας με την αχρήστευση των δραστών όπως επίσης και τα προβλήματα από την ιδιωτικοποίηση των φυλακών.

Το άρθρο αναφέρεται επίσης σε ζητήματα σχεδιασμού, οργάνωσης και εκτέλεσης της ελευθερίας ποινής· τέλος εξετάζονται ζητήματα που σχετίζονται με την επαφή των κρατούμενων με τον έξω κόσμο, με την εργασία, την εκπαίδευσή τους, την άσκηση των θρησκευτικών τους καθηκόντων και τη διατήρηση των δεσμών με την οικογένειά τους.

Επισημαίνεται τέλος η αποφασιστική συμβολή της Ευρωπαϊκής Επιτροπής στην προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων κατά την έκτιση της στερητικής της ελευθερίας ποινής.

---

1. Με βάση το κείμενο της εισήγησης η οποία παρουσιάστηκε την 2. 4.1993 στο Πάντειο Πανεπιστήμιο Αθηνών.

I. Το Πρόβλημα

1. Τα ανθρώπινα δικαιώματα είναι ως γνωστόν εκείνα τα βασικά δικαιώματα, τα οποία διαθέτει κάθε άνθρωπος, ακριβώς λόγω αυτής της ιδιότητάς του, ανεξαρτήτως υπηκοότητας ή ένταξης σε κάποια συγκεκριμένη ομάδα. Δικαιώματα που αφορούν την προστασία της ανθρώπινης αξιοπρέπειας είναι για παράδειγμα το δικαίωμα της ζωής, της σωματικής ακεραιότητας, της ανάπτυξης της προσωπικότητας, της ισότητας, της ελευθερίας της θρησκευτικής συνειδήσεως, της πληροφόρησης, της προστασίας του γάμου και της οικογένειας, το δικαίωμα για δικαστική ακρόαση και παροχή εννόμου προστασίας, το δικαίωμα του αναφέρεσθαι και οι εγγυήσεις για την προστασία των ατομικών δικαιωμάτων. Τα ανθρώπινα δικαιώματα είναι άξια σεβασμού για όλους τους ανθρώπους ανεξαρτήτως εθνικότητας, φύλου, γλώσσας και θρησκείας.

2. Οι κρατούμενοι και οι υπόδικοι είναι και αυτοί φορείς των ανθρωπίνων δικαιωμάτων που ισχύουν για όλα τα ελεύθερα άτομα. Εδώ και περίπου διακόσια χρόνια -ξεκινώντας από τις πρώτες διακηρύξεις για τα ανθρώπινα δικαιώματα και τις πρώτες προσπάθειες για τη μεταρρύθμιση της σύγχρονης στερητικής της ελευθερίας ποινής- έχει διατυπωθεί η άποψη ότι και οι κρατούμενοι απολαμβάνουν προστασίας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων τους.² Ακριβώς αυτό το μεγάλο διάστημα εξέλιξης και η παραδοχή ότι ακόμη και σήμερα η προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων είναι ένα ευαίσθητο θέμα, υποδηλώνουν ότι με την υλοποίησή τους είναι συνδεδεμένα πολλά προβλήματα. Σύμφωνα με έρευνες και αναφορές ανεξάρτητων οργανώσεων γνωστών ως μη κυβερνητικών οργανώσεων (οι ονομαζόμενες NGO's: Non-Governmental Organizations, διευκρίνηση τ.μ.) οι παραβιάσεις των ανθρωπίνων δικαιωμάτων των κρατουμένων δεν είναι ασυνήθιστο φαινόμενο, σε μερικές δε περιοχές του κόσμου αποτελούν καθημερινό γεγονός. Γι' αυτό αναρωτιέται κανείς εάν μπορούν να υπάρξουν τελικά εγγυήσεις για την προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων των κρατουμένων.

3. Ο σκεπτικισμός ως προς την προαναφερθείσα κατάσταση είναι ακόμη περισσότερο δικαιολογημένος, καθόσον με τον εγκλεισμό στη φυλακή προσβάλλεται ένα βασικό ανθρώπινο δικαίωμα όπως η ελευθερία. Επομένως, η κατάργηση του ποινικού δικαίου και η κατάργηση της στερητικής της ελευθερίας ποινής την οποία υποστηρίζουν οι σύγχρονες καταργησικές απόψεις, συνδέονται άμεσα με τον προβληματισμό που αφορά την στέρηση της ελευθερίας. Επειδή όμως τα περισσότερα κράτη, σχεδόν χωρίς καμιά εξαίρεση, διατηρούν την στέρηση της ελευθε-

2. Ούτω v. *Wagnitz, H.B.*: Historische Nachrichten und Bemerkungen über die merkwürdigsten Zuchthäuser in Deutschland. 1. τόμ. Halle 1791, IV.

ρίας είτε με την μορφή της κράτησης από την αστυνομία, είτε με την προφυλάκιση, ή με την φυλάκιση, είτε με την χρήση μέτρων ασφαλείας, παρέχεται η δυνατότητα χρήσης του πρακτικού και νομικού ελέγχου για την προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων.

4. Έτσι τα ανθρώπινα δικαιώματα, η σημασία και η προστασία τους από το σύστημα του ποινικού κοινωνικού ελέγχου ανήκουν από παλιά στην ημερήσια διάταξη της διεθνούς συζήτησης. Η συζήτηση όμως περιορίζεται στο ουσιαστικό ποινικό δίκαιο και ιδίως στο ποινικό δικονομικό δίκαιο,³ και παραμελείται τις περισσότερες φορές η εξέταση της σημασίας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων κατά την εκτέλεση των στερητικών της ελευθερίας ποινών και των μέτρων ασφαλείας.

5. Το ίδιο ισχύει και για τις νεότερες απόψεις περί ιδιωτικοποίησης των φυλακών καθώς επίσης για την κράτηση και την προφυλάκιση.⁴ Βε-

3. Όσον αφορά αυτό το σημείο *Trechsel, St.: Die Bedeutung der Europäischen Menschenrechtskonvention im Strafrecht. ZStW 101 (1989), 819-837 (819 με περαιτέρω βιβλιογραφικές παραπομπές)*. Το 1987 στην Ημερίδα του Innsbruck για θέματα συγκριτικού δικαίου συζητήθηκαν προβλήματα που αφορούν τα ανθρώπινα δικαιώματα μόνον από ποινική και ποινικοδικονομική οπτική, πρβλ. επ' αυτού *Kühl, K.: Der Einfluß der Europäischen Menschenrechtskonvention auf das Strafrecht und Strafverfahrensrecht der Bundesrepublik Deutschland. ZStW 100 (1988), 406-443, 601-644*. Ο Baratta επιστά την προσοχή στο ότι η εκτέλεση της στερητικής της ελευθερίας ποινής δεν συμπεριλήφθηκε στην συζήτηση για τα ανθρώπινα δικαιώματα, *Baratta, A.: Prinzipien des minimalen Strafrechts. Eine Theorie der Menschenrechte als Schutzobjekte und Grenze des Strafrechts. Στο: G. Kaiser, H. Kury, H.-J. Albrecht (εκδ.): Kriminologische Forschung in den 80er Jahren. Projektberichte aus der Bundesrepublik Deutschland. Freiburg 1988, 513-542 (517)*. Βλ. ακόμη την επισκόπηση για τις ευρωπαϊκές συνταγματικές αρχές στην Ευρωπαϊκή Επιτροπή για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα στον *Frohwein, J.A.: Die Herausbildung europäischer Verfassungsprinzipien, στον τιμητικό τόμο για την 70η επέτειο των γενεθλίων του W. Maihofer. Frankfurt/M. 1988, 149-158 (σσ. 152 επ.)*, *Delmas-Marty, M.: Justice pénale et droits de l' homme. Le Courrier du CNRS. Dossiers Scientifiques No. 75/1990, σσ. 70 επ.*, πρβλ. εκτός των προηγούμενων τα παραδείγματα από την πράξη που εκτίθενται από τον *Bernhardt, R.: Grundrechtsschutz unter der Europäischen Menschenrechtskonvention. Στο: Kritische Vierteljahresschrift für Gesetzgebung und Rechtswissenschaft 1990, 99-118 (109-118)*, καθώς και την απαρίθμηση πιθανών προσβολών των ανθρωπίνων δικαιωμάτων σύμφωνα με το άρ. 5 ΕΣΑΔ, για τις οποίες υπάρχουν αντιρρήσεις: *Van Dijk, P., van Hoof, J.H.: Theory and Practice of the European Convention on Human Rights. Deventer et al. 1990, 2η έκδ., 227-231*, *Sommermann, K.P.: Der Schutz der Menschenrechte im Rahmen des Europarats. Speyer 1990, 2η έκδ., σσ. 2 επ.*
4. Πρβλ. επ' αυτού π.χ. την έρευνα του *Logan, Ch.: Private Prisons. Cons and Pros. New York κ.α. 1990*, ο οποίος σε κανένα σημείο της ανάλυσής του για την ιδιωτικοποίηση των φυλακών δεν διαβλέπει κίνδυνο παραβίασης των ανθρωπίνων δικαιωμάτων των κρατούμενων, βλ. επίσης *Machacek, R.: Die Untersuchungshaft in Europa. KrimSozBibli 18 (1991), 17-25*. άλλες παραπομπές πιο κάτω στην υποσημ. 63.

βαίως σ' αυτές τις μορφές στέρησης της ελευθερίας, όπως επίσης και στις περιπτώσεις εισαγωγής σε ψυχιατρικό κατάστημα επικινδύνων ψυχασθενών εγκληματιών ή σε ίδρυμα αποτοξίνωσης εξαρτημένων ατόμων από ναρκωτικές ουσίες, υπάρχουν ιδιαιτερότητες. Ωστόσο τα ερωτήματα που τίθενται είναι ουσιαστικά τα ίδια σχεδόν με εκείνα τα οποία αφορούν την εκτέλεση της στερητικής της ελευθερίας ποινής. Έτσι δικαιολογείται η γενικά ενιαία οπτική για το πρόβλημα.⁵

6. Ως γνωστόν το άρ. 5 παρ. 1 της Ευρωπαϊκής Σύμβασης για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα (εφεξής: ΕΣΑΔ, τ.μ.) προσδιορίζει τις περιπτώσεις και τις προϋποθέσεις υπό τις οποίες επιτρέπεται η στέρηση της ελευθερίας. Στο άρθρο αναγνωρίζεται το κατ' αρχήν επιτρεπτόν της στέρησης της ελευθερίας η οποία επιβάλλεται από το κράτος για μια σειρά σημαντικών λόγους.⁶ Ακόμη κι αν οι ουσιαστικές προϋποθέσεις της στέρησης της ελευθερίας δεν είναι ιδιαίτερα επαρκείς, πάντως δεν έρχονται σε σύγκρουση με το άρ. 3 της ΕΣΑΔ. Επομένως, λαμβανομένων υπόψη των εγγυήσεων για τη στέρηση της ελευθερίας, η εκτέλεση της ποινής από μόνη της, δηλαδή η ίδια η στέρηση της ελευθερίας, δεν συνιστά μιαν απάνθρωπη ή ταπεινωτική μεταχείριση.

Η άποψη, ότι οι στερητικές της ελευθερίας ποινές αποτελούν την τελευταία λύση αντιμετώπισης της εγκληματικότητας και πρέπει να διαρκούν μόνον τον απολύτως απαραίτητο χρόνο, έχει γενική αποδοχή. Στην πράξη όμως υπάρχουν ακόμη μεγάλες διαφορές τόσο ως προς την διάρκεια όσο και ως προς τη συχνότητα της επιβολής και εκτέλεσης της στερητικής της ελευθερίας ποινής. Αυτό φαίνεται και από την αντιστοιχία

5. Η προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων λαμβάνεται υπόψη σε μικρότερο βέβαια βαθμό κατά την εκτέλεση των εξωιδρυματικών, περιοριστικών της ελευθερίας κυρώσεων (π.χ. εντατική επίβλεψη, κοινωφελής εργασία και ηλεκτρονική παρακολούθηση κατά την κράτηση στην οικία του καταδικασθέντα). Αυτό το θέμα όμως δεν θα αναλυθεί εδώ, πρβλ. *International Penal and Penitentiary Foundation: Standard Minimum Rules for the Implementation of Non-custodial Sanctions and Measures Involving Restriction of Liberty. Groningen Meeting 8-12 October 1988. Bonn 1989, του ιδίου: The Elaboration of Standard Minimum Rules for Non-institutional Treatment. Proceedings of the 6th International Colloquium of the IPPF, Poitiers/France, 3-6 October 1987. Bonn 1989, αναλυτικότερα Kaiser, G.: Zweckstrafrecht und Menschenrechte. Schweizerische Juristenzeitung 80 (1984), 329-342 (338), για την «ηλεκτρονική παρακολούθηση» βλ. Schmidt, A.K.: Electronic monitoring of offenders increases. National Institute of Justice Reports No. 212/1989, 289-301 (σσ. 299 επ. με βιβλιογραφικές παραπομπές), ειδικά για την Αγγλία και την Ουαλία Nee, C.: Electronic Monitoring in England and Wales. Some Key Issues. Home Office Research Bulletin 29 (1990), 28-31, για τις ΗΠΑ Clear, Y.R., Cole, G.F.: American Corrections. Pacific Grove/Ca. 1990, 2η έκδ., 120-122, 270-272, γενικά Schöch, H.: Empfehlen sich Änderungen und Ergänzungen bei den strafrechtlichen Sanktionen ohne Freiheitsentzug? Gutachten, München 1992, Teil C.*

6. Ούτω επίσης BVerfGE 22, 219.

των κρατουμένων στον πληθυσμό, η οποία στη δυτική Ευρώπη κυμαίνεται από 40 έως 115 ανά 100.000 κατοίκους, συμπεριλαμβανομένης δε της ανατολικής Ευρώπης η διακύμανση είναι περίπου διπλάσια.⁷

Η κατάργηση της στερητικής της ελευθερίας ποινής,⁸ η οποία υποστηρίζεται ιδίως από την πλευρά του Καταργισμού, δεν εξασφαλίζει οπωσδήποτε τον σεβασμό της ανθρώπινης αξιοπρέπειας ή άλλων ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Αυτό αφορά και σύγχρονες στερητικές της ελευθερίας ποινές.⁹ Μόνον υπερβολικά μακροχρόνιες ή σκληρές στερητικές της ελευθερίας ποινές προσκρούουν στην ανθρώπινη αξιοπρέπεια.¹⁰ Σε κάθε περίπτωση όμως πρέπει να εξασφαλίζονται οι βασικές προϋποθέσεις της ατομικής και κοινωνικής ύπαρξης.¹¹

Το εναπομένον τμήμα της ελευθερίας των κρατουμένων παρά την φυλάκισή τους αφορά το είδος της ποινής (π.χ. ημιελεύθερη διαβίωση, ισό-

7. Βλ. Prison Information Bulletin December 1988, 22, June 1992, 28 επ., *Kubiak, J.*: Veranderingen binnen de strafrechtssystemen van de Oosteuropese staten. Στο: Perestrojka en strafrecht. Justitiële Verkenningen 15 (1989), 4, 8-20 (13), *Lammich, S.*: Demokratisierung und Strafrecht in Ungarn. JZ 1990, 182-184, του ιδίου: Perestrojka und Strafrecht in der UdSSR. Entwicklung des Strafrechts, der Strafrechtspraxis und der Kriminalität seit 1985. Monatsschrift für Kriminologie 73 (1990), 286-293 (σσ. 289 επ.), *Clear/Cole* (υποσ. 5) σσ. 167 επ., *Kaiser, G.* στο: *Kaiser/Kerner/Schöch*: Strafvollzug - Ein Lehrbuch. Heidelberg 1992, σσ. 31 επ., *Adler, F., Mueller, G.O.W., Laufer, W.S.*: Criminology. New York κ.α. 1991, σσ. 453 επ.
8. *Kaiser, G.*: Abolitionismus - Alternative zum Strafrecht. Στο: *W. Küper* (εκδ.): Τιμητικός τόμος για την 70η επέτειο των γενεθλίων του K. Lackner. Berlin κ.α. 1987, 1027-1046, *Schumann, K., Steinert, H., Voß, M.* (εκδ.): Vom Ende des Strafvollzugs im internationalen Vergleich. ZfStVo 38 (1989), 323-333 (324, 328 με περαιτέρω βιβλιογραφικές παραπομπές), *Quensel, St.*: Gefängnisse abschaffen - eine abolitionistische Perspektive? Monatsschrift für Kriminologie 73 (1990), 336-343.
9. Κριτικά κυρίως *Weber, H.-M.*: Die Abschaffung der lebenslangen Freiheitsstrafe. Monatsschrift für Kriminologie 73 (1990), 65-81 (81 με περαιτέρω παραπομπές), επίσης *Huussen, A.H.Jr.*: Deprivation of Liberty: a bourgeois alternative to corporal punishment? στο: The Centenary of the Deprivation of Liberty in the Netherlands (Symposium). Report Groningen April 15-18, 1986, 13-26, *Müller-Dietz* (υποσημ. 8), 324, 329 με παραπομπές, βλ. επίσης υποσημ. 69.
10. Art. 3 ECHR, BVerfGE 1, 332, *Nipperdey, H.-C.*: Die Würde des Menschen. Στο: *F. Neumann, H.-C. Nipperdey, U. Scheuner* (εκδ.): Die Grundrechte, τόμ. 2, Berlin 1954, 1-50 (15), συνοπτικά για ζητήματα της ανθρώπινης αξιοπρέπειας *Stern* (υποσημ. 13), παρ. 58.
11. BVerfGE 45, 187 (228), *Benda, E.*: Die Menschenwürde. Στο: *E. Benda* κ.ά. (εκδ.): Handbuch des Verfassungsrechts. Berlin κ.α. 1983, 107-128 (117), *Schultz, H.*: Gewaltdelikte als Schutz der Menschenwürde im Strafrecht. Στον τιμητικό τόμο για τον *W. Maihofer* (υποσημ. 2), 517-527 (σσ. 518 επ.), εσχάτως όσον αφορά τα βασανιστήρια και την μεταχείριση η οποία σέβεται την ανθρώπινη αξιοπρέπεια *Machacek* (υποσημ. 4), 143-151.

βια κάθειρξη), τις δυνατότητες διαμόρφωσης του χώρου τους, του ελεύθερου χρόνου τους και χρήσης των προσωπικών αντικειμένων που έχουν τη δυνατότητα να κατέχουν.¹² Ως εκ τούτου ο κρατούμενος υπόκειται μόνον στους νομικά προβλεπόμενους περιορισμούς της ελευθερίας του. Στο μέτρο που ο νόμος δεν περιέχει κάποια ιδιαίτερη ρύθμιση, δεν επιτρέπεται να επιβληθούν στον κρατούμενο άλλοι περιορισμοί παρά μόνον εκείνοι που είναι απαραίτητοι για τη διατήρηση της ασφάλειας ή την αποτροπή μιας σοβαρής διατάραξης της ηρεμίας της φυλακής.

7. Προβλήματα πιθανόν να υπάρχουν όσον αφορά την προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων κατά την εκτέλεση της ισόβιας κάθειρξης και της στερητικής της ελευθερίας ποινής αόριστης διάρκειας. Επ' αυτού εκφράζεται έντονος προβληματισμός όχι μόνον από τους ανθρώπους της πράξης, αλλά και από τους επιστήμονες.¹³ Βεβαίως η εθνική νομολογία του Ανωτάτου Δικαστηρίου της χώρας (ενν. της ΟΔΓ, δ.τ.μ.) σε συμφωνία με την κυρίαρχη νομική άποψη αποκρούει την πιθανότητα παραβίασης των βασικών ανθρωπίνων δικαιωμάτων, εφόσον υπάρχει ένα δικαιικά καθορισμένο σύστημα χορήγησης της υπ' όρον απόλυσης.¹⁴ Τα ευρωπαϊκά όργανα για τα ανθρώπινα δικαιώματα δεν έχουν ασχοληθεί ευθέως μέχρι σήμερα με την προσβολή των ανθρωπίνων δικαιωμάτων στην περίπτωση της ισόβιας κάθειρξης. Εντούτοις, από ορισμένες αποφάσεις οι οποίες έχουν δημοσιευθεί συνάγεται ότι, το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο πιέζει για μια εντονότερη περιοδική έρευνα των λόγων στέρησης της ελευθερίας ώστε να εξασφαλισθεί η δυνατότητα στους κρατούμενους να αναζητήσουν πάλι την ελευθερία τους μετά την καταδίκη σε ισόβια κάθειρξη.¹⁵

8. Επιφυλάξεις εκφράζονται επίσης όσον αφορά τις στερητικές της ελευθερίας ποινές αόριστης διάρκειας, οι οποίες φθάνουν μέχρι την βασική απόρριψή τους. Έτσι υπάρχει από τη μια πλευρά αβεβαιότητα των κρατουμένων για τις μελλοντικές προοπτικές τους στην περίπτωση επιβολής μιας αόριστης στερητικής της ελευθερίας ποινής, και από την άλ-

12. Παραπομπές από τον *v. Münch, I.: Die Grundrechte des Strafgefangenen*. JZ 1958, 73-76, για τη σημερινή κατάσταση στο δίκαιο *Niebler, E.: Die Rechtsprechung des Bundesverfassungsgerichts zum Strafvollzug*. Στον τιμητικό τόμο για τον *W. Zeidler*, τόμ. 2, Berlin κ.α. 1987, 1567-1588 (1583), για την κατάσταση στην Ελβετία βλ. τις αποφάσεις του Ελβετικού Ομοσπονδιακού Δικαστηρίου της 4.4.1973, BGE 99 Ia, 262 (σσ. 267 επ.), και της 30.6.1976, BGE 102 Ia, 279 (σσ. 283 επ.).

13. Πρβλ. *Walter, M.: Strafvollzug*. Stuttgart κ.α. 1991, 44, *Weber, H.-M.: Die Abschaffung der lebenslangen Freiheitsstrafe über Tatschuld und positive Generalprävention*. MschrKrim 73 (1990), 65-81.

14. Π.χ. BVerfGE 45, 187.

15. Παραπομπές από τον *Jung, H.: Sanktionensysteme und Menschenrechte*. Bern κ.α. 1992, 83.

λη, οι αόριστες ποινές φαίνονται δυσανάλογες προς τη βαρύτητα της πράξης. Για την αντιστοιχία ανάμεσα στη βαρύτητα της πράξης και στην αυστηρότητα της ποινής επιβάλλεται να ληφθούν υπόψη συγκεκριμένα δικαιολογικά κριτήρια. Είναι φυσικό, οι προϋποθέσεις για το επιτρεπτό και τη συνέχιση της επιβολής στερητικών της ελευθερίας ποινών αόριστης διάρκειας να αυξάνονται όσο πιο μακρόχρονη είναι η φυλάκιση.¹⁶ Στο μέτρο που επιθυμεί κάποιος τη διατήρηση των στερητικών της ελευθερίας ποινών αόριστης διάρκειας, πρέπει να προσφέρει εγγυήσεις ότι σε χρονικά σταθερές περιόδους θα εξετάζεται εάν οι προϋποθέσεις που επέβαλαν την στέρηση της ελευθερίας υφίστανται ακόμη. Αυτά τα ζητήματα προσπαθούν να αντιμετωπίσουν μεταρρυθμιστικές προσπάθειες στην Ελβετία και στη Γερμανία για την εισαγωγή διανοητικά ασθενών και επικινδύνων παραβατών σε ιδρύματα και φυλακές, θέτοντας χρονικούς περιορισμούς και προβλέποντας μια τέτοια παραμονή μόνον σε ορισμένα βαριά εγκλήματα.

9. Αυτά τα κριτήρια μπορούν να ισχύσουν πολύ περιορισμένα και στην ισόβια κάθειρξη, η οποία αποτελεί στην πραγματικότητα μια στερητική της ελευθερίας ποινή αόριστης διάρκειας. Σ' αυτή την περίπτωση οι εθνικές νομοθεσίες προβλέπουν τη δυνατότητα απόλυσης υπό όρους μετά την πάροδο επτά, δέκα ή δεκαπέντε ετών. Βεβαίως στις περιπτώσεις που υπάρχει ανασφάλεια ως προς την πρόγνωση της μελλοντικής συμπεριφοράς παραμένει πρακτικά μια στερητική της ελευθερίας ποινή αόριστης διάρκειας, χωρίς να μπορεί να προβλεφθεί το ανώτατο όριο.

II. Τα θεμέλια, οι τρόποι και τα κίνητρα για την προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων

10. Όπως δείχνει η ιστορική αναδρομή για την επικράτηση του σεβασμού των ανθρωπίνων δικαιωμάτων κατά την εκτέλεση της στερητικής της ελευθερίας ποινής, η προστασία τους εξαρτάται απ' αυτό που η γερμανική νομική θεωρία ονομάζει «αρχή του κράτους δικαίου». Η επικράτηση της αρχής, κυρίως μετά τον Β' Παγκόσμιο πόλεμο, δεν εισήγαγε μόνον μια νέα άποψη για τη δικαιοκή μορφή των σχέσεων εξουσίας, αλλά κατέστησε σαφές ότι για την εκτέλεση της ποινής δεν αρκούν πλέον κανονισμοί και διοικητικές πράξεις. Η επέμβαση του δικαίου δεν εμποδίζεται πια από τους τοίχους της φυλακής μπροστά από τους οποίους σταματούσε παραδοσιακά το ενδιαφέρον του νομοθέτη. Στην Ευρώπη εκδηλώνεται με μια μεγάλη και μακροχρόνια κίνηση για τη δημιουργία και τη μεταρρύθμιση των σωφρονιστικών κωδίκων και με την αναγνώριση της δικαιοκτικής θέσης των κρατουμένων, γεγονός που συνιστά το πρώτο βήμα διασφάλισης των ανθρωπίνων δικαιωμάτων στη φυλακή.

16. Έτσι περίπου BVerfGE 70, 297 (σσ. 311 επ.).

Μέχρι πρόσφατα τα δικαιώματα των κρατουμένων μπορούσαν να περιορισθούν με μίαν απλή απόφαση της διοίκησης. Ενώ στις ΗΠΑ ακολουθείτο το δόγμα του «κάτω τα χέρια!» (*Hands-off- Doctrine*),¹⁷ στην ΟΔΓ οι επεμβάσεις δικαιολογούνταν με τη ειδική σχέση εξουσίας στην οποία υπόκεινται οι κρατούμενοι και που μπορεί να παρέχει ικανοποιητική βάση για τις επεμβάσεις στα δικαιώματά τους.¹⁸ Μετά την απόφαση του Ανώτατου Ομοσπονδιακού Συνταγματικού Δικαστηρίου¹⁹ επικράτησε τη δεκαετία του '80 η από παλαιότερα υποστηριζόμενη άποψη²⁰ ότι επέμβαση στα δικαιώματα των κατηγορουμένων επιτρέπεται μόνον μέσω ή επί τη βάσει τυπικού νόμου. Ως εκ τούτου δεν αρκούν επεμβάσεις στηριζόμενες αποκλειστικά σε διοικητικές αποφάσεις.

Γι' αυτό σε πολλά ευρωπαϊκά κράτη υπάρχουν νόμοι, που ρυθμίζουν τις ποινές και τα μέτρα ασφαλείας καθώς και τη δικαιοκή θέση των κρατουμένων.²¹ Αυτοί οι νόμοι δεν περιορίζονται γενικώς σε απαγορεύσεις της προσβολής της αξιοπρέπειας των κρατουμένων, αλλά καθορίζουν επιπλέον τη θέση, τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις τους. Προσδιορίζουν δηλαδή αυτό που σύμφωνα με τις σημερινές απόψεις ανταποκρίνεται στην ανθρώπινη αξιοπρέπεια και στην ανθρώπινη εκτέλεση των στερητικών της ελευθερίας ποινών.²² Πέραν τούτων επισημαίνεται ότι είναι σκόπιμο οι εθνικές νομοθετικές ρυθμίσεις²³ στο θέμα των ανθρωπίνων

17. Επ' αυτού *Clear/Cole* (υποσημ. 5), 476, *Dijulio, J.* (εκδ.): *Courts, Corrections and the Constitution. The Impact of Judicial Intervention on Prisons and Jails.* New York κ.α. 1990, σσ. 3 επ.

18. Για την γερμανική θεωρία βλ. αντί άλλων *Hesse, K.*: *Grundzüge des Verfassungsrechts der Bundesrepublik Deutschland.* Heidelberg 1990, 17η έκδ., Rdn. 321 επ., επίσης *Niebler* (υποσημ. 12), 1570, *Morlock, M.*: *Strafvollzug und Grundrechte.* Στο: *G. Bemmman, I. Manoledakis* (εκδ.): *Probleme des staatlichen Strafens unter besonderer Berücksichtigung des Strafvollzugs.* Deutsch-Griechisches Symposium Komotini 1989. Baden-Baden 1989, 45-56 (σσ. 45 επ.).

19. BVerfGE 33,1.

20. *Calliess, R.-P., Müller-Dietz, H.*: *Strafvollzugsgesetz.* München 1986, 4η έκδ. Εισαγωγή Rdn.22 με παραπομπές.

21. *Kaiser, G.*: *Strafvollzug im internationalen Vergleich.* Στον τόμο για την μνήμη της *H. Kaufmann.* Berlin κ.α. 1986, 599- 621 (599 επ., 602 επ.), τελευταία *van Zyl Smit, D., Dünkel, F.* (εκδ.): *Imprisonment Today and Tomorrow. International Perspectives on Prisoners' Rights and Prison Conditions.* Deventer 1991.

22. Για την «ανθρωπιστικότερη μεταχείριση» πρβλ. *Böhm, A.*: *Die Entwicklung des Strafvollzugs und des Sanktionensystems von 1945 bis in die Gegenwart.* Στο: *M. Busch, E. Krämer* (εκδ.) *Strafvollzug und Schuldproblematik.* Pfaffenweiler 1988, 39- 50 (45).

23. Πρβλ. επίσης υποσημ. 21 με παραπομπές.

δικαιωμάτων²⁴ να «ερμηνεύονται» και να εφαρμόζονται υπό το φώς των διεθνών συμβάσεων άσχετα προς την εσωκρατική τους ισχύ. Αυτό πρέπει να ισχύει ανεξαρτήτως της συστηματικής διάταξης των ρυθμίσεων, οι οποίες ως γνωστόν διαφέρουν από χώρα σε χώρα.

11. Η εν λόγω κίνηση ενισχύεται από απόψεις για τη δημιουργία ενός διεθνούς δικαίου εκτέλεσης των ποινών, διότι είναι σαφές ότι δεν επαρκούν οι θεσμικά, τοπικά και εθνικά καθορισμένες ρυθμίσεις για την εκτέλεση των ποινών. Αν και οι διεθνείς προσπάθειες για την εναρμόνιση της εκτέλεσης της ποινής με το σεβασμό των ανθρωπίνων δικαιωμάτων ξεκινούν από τη δεκαετία του '20²⁵ και τερματίζονται επιτυχώς με τη δημιουργία των Ελαχίστων Κανόνων για τη Μεταχείριση των Κρατουμένων από τα Ηνωμένα Έθνη, η εφαρμογή τους υστερεί πολύ. Πρώτη η Ευρωπαϊκή Σύμβαση για τα ανθρώπινα δικαιώματα και τις βασικές ελευθερίες και στη συνέχεια τα αντίστοιχα όργανα ελέγχου στο Στρασβούργο με τις αποφάσεις τους επέδρασαν δημιουργικά προτείνοντας ενιαία ευρωπαϊκά κριτήρια. Το σύστημα του Στρασβούργου για την συλλογική προστασία των ατομικών δικαιωμάτων ανέπτυξε τα τελευταία δεκαπέντε χρόνια μια απρόβλεπτη για τη δεκαετία του '60 δυναμική. Η αποτελεσματικότητά του δεν συγκρίνεται με κανένα άλλο τοπικό ή διεθνές σύστημα προστασίας,²⁶ ούτε ακόμη και με τη Διεθνή Σύμβαση για τα Ατομικά και Πολιτικά Δικαιώματα.

12. Η βασική ρύθμιση της ΕΣΑΔ βρίσκεται στο άρ. 3 το οποίο εξασφαλίζει την προστασία των κρατουμένων από τα βασανιστήρια και τις απάνθρωπες ή ταπεινωτικές ποινές.²⁷ Από άποψη περιεχομένου οι νέες ρυθμίσεις περιλαμβάνουν οργανωτικές και δικονομικές ασφαλιστικές δικλείδες για την αποτροπή και τον έλεγχο των προσβολών των ανθρωπίνων δικαιωμάτων.²⁸ Το Συμβούλιο της Ευρώπης στη διαφωτιστική του

24. Feest, J. στο *Alternativ-Kommentar zum StVollzG*, Neuwied κ.α. 1990, 3η έκδ. εισαγωγικά για το άρ. 1, 6.

25. Για την ιστορική εξέλιξη των βασικών αρχών *Council of Europe: European Prison Rules*. Strasbourg 1987, 72 επ. και Walsmsley, C.: *Implementing International Prison Standards*. Home Office Research Bulletin 29 (1990), 47-51.

26. Έτσι *Sommermann* (υποσημ. 3), σσ. 2 επ.

27. Επ' αυτού αναλυτική παρουσίαση της νομολογίας από τους *van Dijk, van Hoof* (υποσημ. 3), σσ. 226 επ.

28. *Spielmann, A.*: Pour un contrôle efficace de l' application pratique des règles minima pour le traitement des détenus. *Revue de Droit pénal et de criminologie* 65 (1985), 529-547 (529, σσ. 537 επ.), *Council of Europe* (υποσημ. 25), 29, *Bolle, P.H.*: Über verfassungs- und allgemeinrechtliche Bestimmungen des Freiheitsentzuges in der Schweiz. Requiem für die verblichenen Mindestgrundsätze. Στο: *Der Strafvollzug in der Schweiz 1988*, 42-59 (43-46), *Tulkens, H.H.*: The Concept of Treatment in the European Prison Rules. *Prison Information Bulletin*, June 1988, σσ. 8 επ., *Doleisch, W.*: Kritische Gedanken zu den neuen Europäi-

αναφορά για την Σύμβαση εναντίον των βασανιστηρίων τονίζει ότι, απαγορεύεται η εφαρμογή βάνουσης, απάνθρωπης και ταπεινωτικής μεταχείρισης ή ποινής τόσο με βάση το εσωτερικό δίκαιο των χωρών όσο και με βάση διεθνείς συμβάσεις. Η εμπειρία δείχνει πάντως ότι υπάρχει ανάγκη για την χρήση ευρύτερων και αποτελεσματικότερων μέτρων ελέγχου σε διεθνές επίπεδο, και κυρίως, για την αύξηση της προστασίας των ατόμων τα οποία έχουν στερηθεί την ελευθερία τους. Οι αναφορές για τις συνθήκες κράτησης 18 χωρών που συντάχθηκαν μετά από επίσκεψη σε αυτές και οι υπάρχουσες αναφορές για τρία έτη της Επιτροπής κατά των βασανιστηρίων, η οποία συμπληρώνει το υφιστάμενο σύστημα επίβλεψης της Ευρωπαϊκής Επιτροπής για τα ανθρώπινα δικαιώματα, δείχνουν επίσης πόσο δικαιολογημένη ήταν η άποψη και η ανάγκη για εξωτερικό έλεγχο με την καθιέρωση ενός ειδικού συστήματος επισκέψεων από αρμόδιους γι' αυτόν τον σκοπό φορείς. Πρέπει δε να ληφθεί υπόψη ότι όλα αυτά δεν έχουν σχέση ούτε στο ελάχιστο με την μερική μόνον εφαρμογή των διεθνών Ελαχίστων Κανόνων κατά την εκτέλεση της ποινής, τη μεγάλη διάρκεια της διαδικασίας στην Ευρωπαϊκή Επιτροπή για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα (εφεξής: ΕΕΑΔ) και στο Ευρωπαϊκό Δικαστήριο, καθώς επίσης και τις περιορισμένες προοπτικές επιτυχίας των προσφυγών για παραβιάσεις. Οι νέες προσπάθειες για τη μεταρρύθμιση της λειτουργίας αυτών των οργάνων πρέπει να έχουν ως στόχο να βελτιώσουν την αποτελεσματικότητά τους.²⁹

III. Εφαρμογή και έλεγχος μέσω της νομολογίας και των διεθνών οργάνων

13. Η νομολογία δεν μας δίνει πληροφορίες για τα νευραλγικά σημεία της καθημερινότητας στις φυλακές. Από τις διαδικασίες που έχουν κινηθεί με πρωτοβουλία των κρατουμένων φαίνεται ποιά είναι τα θέματα που τους απασχολούν. Επομένως γίνεται αντιληπτό, κατ' εξοχήν μέσω των προσφυγών και της νομολογίας, εάν και κατά πόσον τα ανθρώπινα δικαιώματα αποτελούν αντικείμενο σεβασμού και εάν εξασφαλίζεται η προστασία τους.

schen Gefängnisregeln (European Prison Rules). ZfStVo 38 (1989), 35-37, *Trechsel, St.*: Report on «Human rights of persons deprived of their liberty». Στο: Council of Europe - 7th International Colloquy on the European Convention on Human Rights, Copenhagen κ.α. Strasbourg 1990, 7 επ., 19-23. Για τους «Minimum Rules for the Treatment of Prisoners» *Walmsley* (υποσημ. 25), σσ. 47 επ.

29. Βλ. το *Draft to the European Convention on Human Rights concerning certain rights of persons deprived of their liberty of the Committee of Experts for the Development of Human Rights*. Strasbourg 1992.

14. Λόγω της διεθνούς τους σημασίας, και ιδίως της ευρωπαϊκής διάστασης των θεμελιωδών δικαιωμάτων, οι αποφάσεις της ΕΕΑΔ και η νομολογία του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα έχει εξαιρετικό ενδιαφέρον.³⁰ Αυτό δεν σημαίνει ότι χώρες στις οποίες η δικαιοσύνη λειτουργεί ανεξάρτητα και οι κρατούμενοι έχουν την δυνατότητα να προσφύγουν στα δικαστήρια, δεν ανταποκρίνονται ήδη σ' ένα υψηλό και ίσως κιόλας πολύ υψηλό επίπεδο όσον αφορά τον σεβασμό των ανθρωπίνων δικαιωμάτων κατά την εκτέλεση της στερητικής της ελευθερίας ποινής. Οι σοβαρότερες προσβολές στα ανθρώπινα δικαιώματα γίνονται μάλλον εκεί που κανένα δικαστήριο και κανένας φορέας ελέγχου δεν μπορεί να ρίξει φώς στην καθημερινότητα των κρατουμένων.

15. Πάντως η ΕΕΑΔ μέσα σε δεκαπέντε χρόνια αποδέχθηκε μόνον τέσσερις προσφυγές κρατουμένων ως βάσιμες. Σε σχέση μ' αυτό επισημάνθηκε ότι ο τρόπος με τον οποίο απορρίφθηκαν οι προσφυγές δημιούργησε πρώτον απογοήτευση, και δεύτερον έδειξε ότι δεν υπάρχουν σταθερά κριτήρια αντιμετώπισής τους.³¹ Γι' αυτόν τον λόγο δεν παρατηρούνται σοβαρές πρωτοβουλίες για την μεταρρύθμιση της εκτέλεσης της στερητικής της ελευθερίας ποινής από τις αποφάσεις της ΕΕΑΔ μέχρι τις αρχές της δεκαετίας του '70, ή κι αν εμφανίσθηκαν επικρίθηκαν. Εν τω μεταξύ όμως άλλαξε η κατάσταση. Η ανύπαρκτη σημασία των προσφυγών δεν προκύπτει αναγκαστικά από τον μικρό ρόλο που έχουν αυτές στην Ευρωπαϊκή Επιτροπή για τα ανθρώπινα δικαιώματα όσον αφορά την εκτέλεση της στερητικής της ελευθερίας ποινής και των μέτρων ασφαλείας. Πρέπει να ληφθεί υπόψη ότι η ύπαρξη διεθνούς ελέγχου της εκτέλεσης της ποινής μπορεί να λειτουργήσει προληπτικά σε ομοσπονδιακό επίπεδο και σε επίπεδο κρατιδίων. Πέραν τούτων μπορούν επίσης μεμονωμένες διαδικασίες να έχουν ευρεία απήχηση επειδή είναι ιδιαίτερα χαρακτηριστικές.³²

16. Αναφέρθηκε ήδη ότι το Σύστημα του Στρασβούργου για την προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων συμπληρώθηκε το 1989 με τις δραστηριότητες της Επιτροπής εναντίον των βασανιστηρίων. Όπως αναμε-

30. Μια διαφορετική ανάλυση σχετικών αποφάσεων όσον αφορά τον σεβασμό των ανθρωπίνων δικαιωμάτων κατά την εκτέλεση της στερητικής της ελευθερίας ποινής υπάρχει στον *Reynaud, A.: Human Rights in Prisons*. Strasbourg 1986, 54-113.

31. Πρβλ. *Kaiser* (υποσημ. 5), 334, αναλυτικότερα *Ganter, H.-G.: Die Spruchpraxis der Europäischen Kommission für Menschenrechte auf dem Gebiet des Strafvollzugs*. Bonn 1974, 184, 188. *Mikaelsen, L.: European Protection of Human Rights*. Alphenaan den Rijn 1980, σσ. 20 επ., *Zellick, G.: Human Rights and the Treatment of Offenders*. Στο: *Andrews, J.A. (εκδ.): Human Rights in Criminal Procedure. A Comparative Study*. The Hague κ.α. 1982, 375-416 (σσ. 375 επ.). εσχάτως *Müller-Dietz* (υποσημ. 8), 325.

32. Έτσι και *Walter* (υποσημ. 13), 274.

νόταν, η Επιτροπή αφοσιώθηκε στον εντοπισμό γεγονότων («fact finding mission»), δηλαδή κυρίως σε περιπτώσεις οι οποίες συνιστούν σύμφωνα με το άρθρο 3 ΕΣΔΔ που αφορά τα βασανιστήρια, απάνθρωπη ή ταπεινωτική μεταχείριση. Επειδή ο κύριος στόχος της Επιτροπής είναι η αποτροπή τέτοιων παραβιάσεων, βασίζεται σε κριτήρια τα οποία συνάγονται από τις ρυθμίσεις των ευρωπαϊκών Βασικών Αρχών για την εκτέλεση της ποινής. Με άλλα λόγια, οι προσβολές των ευρωπαϊκών Αρχών υποδηλώνουν ότι τα ανθρωπίνια δικαιώματα κινδυνεύουν και ότι παραβιάζονται. Η Επιτροπή εναντίον των βασανιστηρίων δεν περιορίζεται μόνον στον έλεγχο της εκτέλεσης της στερητικής της ελευθερίας ποινής υπό στενή έννοια, αλλά επεκτείνεται στην κράτηση, στην προφυλάκιση, στην αναγκαστική εισαγωγή σε ίδρυμα του ψυχικά ασθενούς και στα συλληφθέντα άτομα που έχουν ζητήσει πολιτικό άσυλο.

17. Επειδή ο κίνδυνος παραβίασης των ανθρωπίνων δικαιωμάτων στην αρχή κάθε σύλληψης είναι ιδιαίτερα μεγάλος -αδιάφορο εάν πρόκειται για απλή κράτηση, προφυλάκιση ή για φυλάκιση-, η Επιτροπή εναντίον των βασανιστηρίων αποδίδει ιδιαίτερη σημασία σε τρία δικαιώματα των συλλαμβανόμενων από την αστυνομία προσώπων:³³ στο δικαίωμα του ατόμου να ειδοποιηθεί ένα πρόσωπο της εμπιστοσύνης του ή της οικογένειάς του για τη σύλληψη, στο δικαίωμα να συμβουλευθεί δικηγόρο και τέλος στο δικαίωμα να εξετασθεί από έναν γιατρό της επιλογής του και μάλιστα ανεξάρτητα από το εάν έχει προηγηθεί ανάλογη εξέταση από ιατρό της αστυνομίας.

Σύμφωνα με την άποψη της Επιτροπής εναντίον των βασανιστηρίων τα προαναφερθέντα δικαιώματα συνιστούν θεμελιώδεις ασφαλιστικούς μηχανισμούς για την προστασία των συλληφθέντων προσώπων, οι οποίοι θα πρέπει να τίθενται σε λειτουργία από την πρώτη στιγμή της σύλληψης της. Για να επιτευχθεί αυτό, θα πρέπει να γνωστοποιούνται στα συλλαμβανόμενα άτομα όλα τα δικαιώματά τους. Η δυνατότητα νομικής υποστήριξης από δικηγόρο κατόπιν ελεύθερης προσωπικής επιλογής δεν πρέπει να περιορίζεται στην απλή επαφή, αλλά και στην πραγματοποίησή της σε συνθήκες που εξασφαλίζουν την εμπιστευτικότητα της συνομιλίας. Περιλαμβάνει επίσης το βασικό δικαίωμα της παρουσίας δικηγόρου κατά την αστυνομική ανάκριση. Η ιατρική εξέταση των ατόμων που κρα-

33 Πρβλ. *Second General Report on the Activities of the Committee for the Prevention of Torture, Inhuman and Degrading Punishment or Treatment (CPT)*. Strasbourg 1992, 7, βλ. κατά τα άλλα Cassese, A.: *Written Communication on «The International control concerning persons deprived of their liberty»*. Στο: Council of Europe - *Seventh International Colloquy on the European Convention on Human Rights*. Strasbourg 1990, 1-10, επίσης Kaiser, G.: *Die europäische Antifolterkonvention als Bestandteil internationalen Strafverfahrens- und Strafvollzugsrechts*. SchwZStR 108 (1991), 213-231, Evans, M., Morgan, R.: *The European Convention for the Prevention of Torture: Operational Practice*. The International and Comparative Law Quarterly 41 (1992), 590-614.

τούνται από την αστυνομία πρέπει να πραγματοποιείται κατά τέτοιο τρόπο ώστε οι αστυνομικοί να μην μπορούν να έχουν άμεση γνώση των αποτελεσμάτων της. Πέραν τούτων πρέπει τα αποτελέσματα κάθε εξέτασης και τα πορίσματά της να διατυπώνονται εγγράφως από τον γιατρό και να είναι προσβάσιμα στον δικηγόρο του κατηγορουμένου. Επίσης, πρέπει να υπάρχουν σαφείς κανόνες και κατευθυντήριες αρχές για την μορφή και τον τρόπο της αστυνομικής ανάκρισης. Η πραγματοποίηση μιας συνοπτικής αναφοράς για κάθε ένα άτομο που βρίσκεται υπό αστυνομική κράτηση θα συμπλήρωνε το σύστημα προστασίας των συλληφθέντων. Κατά τα άλλα θα πρέπει τα κελιά των αστυνομικών κρατητηρίων να έχουν επαρκή φωτισμό και εξαερισμό όπως επίσης καθαρά στρώματα και κλινოსκεπάσματα. Ακόμη, θα πρέπει να υπάρχουν οι δυνατότητες για την προσωπική καθαριότητα και την ικανοποίηση των προσωπικών αναγκών των κρατουμένων σε αξιοπρεπείς συνθήκες σύμφωνα με τους κανόνες της υγιεινής. Το μέγεθος των κελιών δεν πρέπει να είναι μικρότερο από τα επτά τετραγωνικά μέτρα. Θα πρέπει να παρέχεται τουλάχιστον ένα πλήρες γεύμα καθημερινά, ενώ η περιποίηση και η διατροφή να πραγματοποιείται τον κατάλληλο χρόνο.

18. Όσον αφορά την στερητική της ελευθερίας ποινή η Επιτροπή υπογραμμίζει την ανάγκη για μια αποτελεσματική και ταχεία διαδικασία προσφυγής σε περίπτωση παραβίασης των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Θα πρέπει επίσης να πραγματοποιούνται έλεγχοι στα σωφρονιστικά καταστήματα και στους χώρους κράτησης από ανεξάρτητες προσωπικότητες σε τακτά χρονικά διαστήματα. Η συμφόρηση των φυλακών συνιστά ένα ακόμη πρόβλημα, το οποίο θεωρείται στενά συνδεδεμένο σχετικό με όσα αναφέρθηκαν, διότι επηρεάζει τη συνολική οργάνωση του σωφρονιστικού καταστήματος σε όλους τους τομείς εργασίας και διαβίωσης. Η Επιτροπή δίνει ιδιαίτερη σημασία επίσης στον εγκλεισμό του κρατουμένου σε ατομικό κελί και στην απομόνωση. Ο εγκλεισμός του ατόμου μόνου του στο κελί (*solitary confinement*) για μεγάλο χρονικό διάστημα συνιστά υπό ορισμένες προϋποθέσεις απάνθρωπη ή εξευτελιστική μεταχείριση. Κατ' αναλογία και οι διαρκείς μεταγωγές ενός κρατουμένου από την μια φυλακή στην άλλη μπορεί να έχουν αρνητικές ψυχολογικές και βιολογικές συνέπειες. Πέραν τούτων, ο κρατούμενος θα έχει δυσκολίες να διατηρήσει σε ικανοποιητικό βαθμό τις σχέσεις με την οικογένειά του. Επίσης και εδώ μπορεί τελικά οι διαρκείς μεταγωγές να οδηγήσουν σε μια απάνθρωπη και ταπεινωτική μεταχείριση.³⁴ Η Επιτροπή βλέπει δυνατότητες αλλαγής προς το καλύτερο μέσω και της κατάλληλης εκπαίδευσης και επιμόρφωσης του σωφρονιστικού προσωπικού, πράγμα που το τονίζει ιδιαίτερω.

34. *Second General Report* 1992, 11.

19. Σύμφωνα με την «αποστολή εντοπισμού πραγματικών γεγονότων» (fact finding mission) της Επιτροπής σε πολύ λίγες περιπτώσεις έχει αποδειχθεί να γίνεται χρήση βασανιστηρίων από την πλειοψηφία των κρατών μελών του Συμβουλίου της Ευρώπης, όπως κρέμασμα από τα χέρια και τα πόδια (το λεγόμενο παλαιστινιακό κρέμασμα), ηλεκτροσόκ, κτύπημα στα πέλματα (φάλαγγα), παραμονή στο σκοτάδι για μεγάλο χρονικό διάστημα. Στις περισσότερες χώρες πάντως (π.χ. στην Γαλλία και την Αυστρία) έχουν διαπιστωθεί μόνον περιστασιακά κακοποιήσεις από αστυνομικούς. Στην περίπτωση του *Tomasi* εναντίον της Γαλλίας το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα είχε να αποφασίσει και για τις κακοποιήσεις που υπέστη ο ενάγων εντός διαστήματος 48 ωρών που διήρκεσε η κράτησή του στην αστυνομία. Ο *Tomasi* μπόρεσε να προσκομίσει ιατρική βεβαίωση και το Δικαστήριο αναγνώρισε την παραβίαση του άρ. 3 της Ευρωπαϊκής Σύμβασης για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα επιδικάζοντάς του αποζημίωση.³⁵

20. Στις ευρωπαϊκές χώρες η προσβολή των ανθρωπίνων δικαιωμάτων είναι πιθανή όχι μόνον κατά την κράτηση στην αστυνομία αλλά και κατά την προφυλάκιση, η οποία εφαρμόζεται ευρέως στην Ευρώπη και δίνει συχνά αφορμές για κριτική. Έτσι στην περίπτωση *Tomasi* που μόλις προαναφέραμε, κατακρίθηκε η μεγάλη διάρκεια της προφυλάκισης. Ο *Tomasi* παρέμεινε λόγω δυσκολιών της έρευνας πέντε χρόνια και επτά μήνες σε γαλλικές φυλακές για υποδίκους. Εξαιτίας της μακρόχρονης παραμονής του στην φυλακή το Δικαστήριο του επιδίκασε αποκατάσταση της βλάβης. Παρόμοιες περιπτώσεις είναι γνωστές και από άλλες χώρες: η μεγάλη διάρκεια της προφυλάκισης κατακρίνεται γενικώς.³⁶ Σύμφωνα με τη άποψη της Ευρωπαϊκής Επιτροπής για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα η παραμονή του ατόμου σε κελί χωρίς την ύπαρξη άλλου προσώπου για μεγάλο διάστημα, ιδίως κατά τη διάρκεια της προφυλάκισης, δεν είναι σκόπιμη.³⁷ Η απόλυτη ψυχολογική απομόνωση η οποία συνοδεύεται από την προσωπικότητα του ατόμου, αποτελεί δε μια μορφή μεταχείρισης η οποία δεν είναι δικαιολογημένη ούτε από λόγους ασφαλείας ούτε από κάποιους άλλους λόγους.³⁸ Σε σχέση μ' αυτό πρέπει να ληφθεί υπόψη ότι η κοινωνική επανένταξη ως σκοπός της ποινής πλήττεται σημαντικά, αφού ο κρατούμενος κατά τη διάρκεια της προφυλάκισης δεν μπορεί να παίρνει άδειες ή να του χορηγούνται μέτρα που χαλαρώνουν την ένταση της στέρησης της ελευθερίας (άδειες, έξοδοι κλπ.). Πρέπει να αναλογι-

35. Απόφαση της 27.8.1992 (Series A Nr. 241-A).

36. Έτσι *Schöch, H.* στο *Kaiser, G.* κ.ά. (υποσημ. 7), 4, 166 επ., επίσης *Machacek* (υποσημ. 4), 17.

37. *EMRK*, EuGRZ 1990, 87 επ.

38. *EMRK*, EuGRZ 1992, 583 (588).

σθεί κανείς ότι τελικά κατά τη διάρκεια της προφυλάκισης σπάνια λαμβάνεται μέριμνα για τον συλληφθέντα. Ακριβώς γι' αυτόν τον λόγο η φροντίδα στις περιπτώσεις που η ανθρώπινη μοναξιά είναι έντονη και έχει χαθεί η ελπίδα, είναι ιδιαίτερα σημαντική. Ούτε και οι ευρωπαϊκοί Θεμελιώδεις Κανόνες προβλέπουν άμεση βοήθεια για τον προφυλακισθέντα. Προσδιορίζουν απλώς ότι πρέπει να εκπληρώνονται κάποιες βασικές προϋποθέσεις, χωρίς όμως να επηρεάζουν τελικά την έντονα αμφισβητούμενη διάρκεια της προφυλάκισης.³⁹

IV. Ευαίσθητοι τομείς και προβληματικές περιοχές

A. Ανθρώπινα δικαιώματα και ο σκοπός της στερητικής της ελευθερίας ποινής

21. Ο σεβασμός της ανθρώπινης αξιοπρέπειας δεν εκφράζεται μόνον με τις προσπάθειες για την αποφυγή των αρνητικών συνεπειών από τη στέρηση της ελευθερίας, αλλά και με τον προσδιορισμό του σκοπού της εκτέλεσης της ποινής.

22. Για μεγάλο διάστημα ως σκοπός της στερητικής της ελευθερίας ποινής εθεωρείτο η βελτιωτική μεταχείριση ή η κοινωνική επανένταξη του ατόμου. Η ιδέα της κοινωνικής επανένταξης κυριάρχησε μέχρι σήμερα διεθνώς αφενός λόγω της επιρροής των Ελάχιστων Κανόνων των Ηνωμένων Εθνών και της Νέας Κοινωνικής Άμυνας, και αφετέρου εξαιτίας της πρόοδου στον τομέα της ψυχοθεραπείας και της θεραπείας της συμπεριφοράς. Ο σκοπός της κοινωνικής επανένταξης συμπεριλήφθηκε το 1966 στην Διεθνή Σύμβαση για τα αστικά και πολιτικά δικαιώματα, το 1976 τέθηκε σε ισχύ, και το 1978 ενσωματώθηκε στο νέο ισπανικό Σύμφωνο. Πρόδρομοι αυτής της ιδέας ήταν η Ολλανδία, η Δανία και η Σουηδία. Η ιδέα της βελτιωτικής μεταχείρισης επηρέασε την εκτέλεση της στερητικής της ελευθερίας ποινή των (τότε) σοσιαλιστικών χωρών, αλλά και το σωφρονιστικό δίκαιο της Αυστρίας, της Ελβετίας και της ΟΔΓ, και λιγότερο έντονα την μεταχείριση των κρατουμένων στην Αγγλία και την Γαλλία.⁴⁰

23. Παρά τον ανθρωπιστικό της χαρακτήρα η βελτιωτική μεταχείριση δέχθηκε έντονη κριτική από τη δεκαετία του '70. Οι αντιρρήσεις οι οποίες αναφέρονται στην περιορισμένη αποτελεσματικότητα του μοντέλου δεν μας ενδιαφέρουν σ' αυτό σημείο, διότι εδώ δεν εξετάζουμε την επι-

39. Επ' αυτού *Machacek* (υποσημ. 4), 21 επ., ο οποίος επισημαίνει ότι στους Ευρωπαϊκούς Θεμελιώδεις Κανόνες περιέχονται μόνον εννέα θεμελιώδεις αρχές για τους υποδίκους σε αντίθεση με ογδόντα εννέα αρχές που αφορούν τους κρατούμενους.

40. *Kaiser* (υποσημ. 21), 604.

τυχία ή την αποτυχία της κοινωνικής επανένταξης κατά την εκτέλεση της στερητικής της ελευθερίας ποινής,⁴¹ αλλά κυρίως το νομικά επιτρεπτό τέτοιων προσπαθειών και τις πιθανές επιδράσεις στα ανθρώπινα δικαιώματα. Αυτό είναι ιδιαίτερα σαφές στην περίπτωση της μεταχείρισης εναντίον της θέλησης του ατόμου. Αν και σύμφωνα με τη γερμανική άποψη δεν υπάρχει καμιά σύγκρουση ανάμεσα στα ανθρώπινα δικαιώματα και στην κοινωνική επανένταξη, το αντίθετο μάλιστα, αφού η κοινωνική επανένταξη είναι προϊόν σεβασμού της ανθρώπινης αξιοπρέπειας και η υλοποίησή της αποτελεί συνταγματική απαίτηση,⁴² δεν μπορούν να παραγνωρισθούν ορισμένες ανεπιθύμητες ή ανεπιτρεπτες επιδράσεις στα ατομικά δικαιώματα των κρατουμένων.

24. Θα πρέπει λοιπόν να θεωρήσουμε ότι υπάρχει παραβίαση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων όταν δεν εφαρμόζεται η αναγκαία μεταχείριση, ή όταν εφαρμόζεται ενάντια στην θέληση του κρατουμένου ή όταν ο κρατούμενος αρνείται τη σύμπραξή του σ' αυτήν. Το παλαιό και ουσιαστικά διαχρονικό αίτημα ήδη από τον καιρό των σωφρονιστικών καταστημάτων του Amsterdam να μην αντιμετωπίζεται το κακό εκδικητικά, αλλά να υποκινείται το άτομο, ακόμη και μέσω της τιμωρίας, προς το καλό,⁴³ δημιουργεί προβλήματα. επικρατεί γενικά η τάση, να υπάρχει δικαίωμα του ατόμου στη μεταχείριση, αλλά και δικαίωμα να μην υποβληθεί σ' αυτήν.⁴⁴ Εντούτοις υπάρχουν εξαιρέσεις, οι οποίες σε πολύ οξείες κατα-

41. *Thornton, D.M.*: Treatment Effects on Recidivism: A Reappraisal of the «nothing works» Doctrine. Στο: *MacGurk, B. κ.ά.* (εκδ.): *Applying Psychology to Imprisonment: Theory and Practice*. London 1987, 181-190, *Kaiser, G.*: *Kriminologie*. Heidelberg 1988, 2η έκδ., σσ. 266 επ., σσ. 895 επ., *Schüler-Springorum, H.*: *Die Resozialisierung des normalen erwachsenen Straftäters*. Στον τιμητικό τόμο για τον *W. Maihofer* (υποσημ. 3), 503-515 (507), *Cullen, F.T., Gendreau, P.*: *The Effectiveness of Correctional Rehabilitation: Reconsidering the «Nothing Works» Debate*. Στο: *L. Goodstein, D.L. McKenzie*: *The American Prison. Issues in Research and Policy*. New York et al. 1989, 23-44, *Kratcosky, P.C.*: *Correctional Counseling and Treatment*. Illinois 1989, 2η έκδ., σσ. 12 επ., *Kerner*, στο: *Kaiser/Kerner/Schöch* (υποσημ. 3), σσ. 379 επ., 403.

42. BVerfGE 35: 202 (235), 40: 276 (283 επ.), 45: 187 (σσ. 238 επ.). Απ' αυτό η νομολογία συνάγει μέτρα περιοριστικά των βασικών δικαιωμάτων, π.χ. τη δυνατότητα του περιορισμού της ελευθερίας της τέχνης, πρβλ. *OLG Hamm Zeitschrift für Strafvollzug* 38 (1989), 374.

43. *Schöch* στο: *Kaiser/Kerner/Schöch* (υποσημ. 7), 63.

44. BVerfGE 10: 302, 22: 180 (219 επ.), 35: 202 (235 επ.), 40: 276 (284 επ.), *Kaiser, G.*: *Befinden sich die kriminalrechtlichen Maßregeln in der Krise?* Heidelberg 1990, 28. Για την κατάσταση των ονομαζόμενων «criminal patients» στην Φινλανδία, κατάσταση η οποία χρειάζεται ανάλυση, πρβλ. *Tokala, J.-P.*: *Mental Patients, Criminal Patients and Due Process: Problems of law and legal policy in involuntary treatment*. Στο: *Research Report Summaries* 1989, εκδ. από *The National Research Institute of Legal Policy*, Helsinki 1990, 3-5.

στάσεις καθιστούν αναγκαίες τις επεμβάσεις, όπως για παράδειγμα την αναγκαστική σίτιση.⁴⁵ Ιδιαίτερα δε σε κάποιες ειδικές ομάδες κρατούμενων όπως στους εξαρτημένους από ναρκωτικές ουσίες, τους ψυχικά ασθενείς ποινικούς παραβάτες, οι οποίοι δεν έχουν κρίση για τις ανάγκες της ασθένειάς τους, οι αποφάσεις είναι πολύ δύσκολες. Σ' αυτές τις περιπτώσεις που η επιχειρούμενη μεταχείριση παρεκλύεται ή εμποδίζεται από την συμβατική εκτέλεση της ποινής ή όταν ο κρατούμενος αρνείται την σύμπραξή του, η πίεση η οποία του ασκείται είναι πολύ μεγάλη. Γι' αυτό αμφισβητείται το κατά πόσον η επιτευχθείσα σύμφωνη γνώμη του κρατούμενου αποτελεί «ελεύθερη» απόφαση. Σύμφωνα με την άποψη της ΕΕΑΔ η εξαναγκαστική μεταχείριση δεν παραβιάζει το άρ. 3 ΕΣΑΔ εάν κρίνεται αναγκαία από την ιατρική επιστήμη και ανταποκρίνεται στους κανόνες της.⁴⁶

25. Δεν θα πρέπει να υπάρχει κανένας ενδοιασμός ως προς τα ανθρώπινα δικαιώματα, όταν ένας εξαρτημένος από ναρκωτικές ουσίες παραβάτης πρέπει να αποφασίσει ενώπιον του δικαστηρίου για το εάν θα συμμετάσχει οικειοθελώς σε πρόγραμμα αποτοξίνωσης ή εφόσον αρνηθεί εάν το δικαστήριο θα διατάξει την εισαγωγή του σε ίδρυμα αποτοξίνωσης ή θα εκτίσει μαζί με το μέτρο ασφαλείας του εγκλεισμού και την επιβληθείσα στερητική της ελευθερίας ποινή. Η παρακίνηση για θεραπεία κάτω από τη δαμόκλειο σπάθη της μερικής έκτισης της ποινής και της «ψυχολογικής πίεσης» μπορεί να θεωρείται λανθασμένη ή αναποτελεσματική για την επιτυχία των μέτρων ασφαλείας,⁴⁷ δεν παραβιάζονται όμως τα ανθρώπινα δικαιώματα, διότι μπορεί ο κρατούμενος να λάβει μian απόφαση που θα είναι παρόλα αυτά προς όφελός του.

26. Αν και όλα όσα γίνονται για την μεταχείριση του κρατούμενου αποσκοπούν στο «καλό» του, η σύμφωνη γνώμη του είναι απαραίτητη. Γι' αυτό οι σωφρονιστικές αρχές δεν μπορούν ελεύθερα και κατά τη δική τους κρίση να δίνουν τα προσωπικά στοιχεία του κρατούμενου. Ο περιορισμός ισχύει ιδιαίτερα για την παροχή ορισμένων πληροφοριών στην αστυνομία (κατάλογοι κρατούμενων),⁴⁸ στους επιστήμονες για έρευνες αξιολόγησης ή στις στατιστικές υπηρεσίες,⁴⁹ Στην Γερμανία η παροχή των σχετικών

45. Rinke, W.: Therapeutische Zwangsmaßnahmen bei Maßregelvollzug im Psychiatrischen Krankenhaus. NStZ 1988, 10-15 (11, 15). Kaiser (υποσημ. 44), 28.

46. EKMR, EuGRZ 1992, 583, 587.

47. Βλ. τις παραπομπές από τον Kaiser (υποσημ. 44). σσ. 26 επ.

48. Kerner, H.-J.: Zugang des Forschers zu aggregierten Daten und Karteien. Στο: Jehle, J.M. (εκδ.): Datenzugang und Datenschutz in der kriminologischer Forschung. Wiesbaden 1987, 201-228 (212).

49. Kerner, H.-J.: Amtliche Datensammlung in der Strafrechtspflege: Bundesrepublik Deutschland. Στο: Jehle, J.-M. (εκδ.): Datensammlung und Akten in der Strafrechtspflege. Wiesbaden 1989, 13-44 (40), για την Ελβετία Besozzi, C.: Amtliche

στοιχείων ρυθμίζεται με νόμο. Ως εκ τούτου δεν αρκεί μια απλή διοικητική πράξη⁵⁰ για την προστασία των προσωπικών δεδομένων. Η αξιοπρέπεια του ατόμου, το δικαίωμα της προσωπικότητας και το δικαίωμα της αυτοδιάθεσης των ατομικών του στοιχείων, επιβάλλουν την προστασία των δεδομένων κατά την εκτέλεση των ποινών και των μέτρων ασφαλείας.⁵¹ Κατά συνέπεια, από τις αποφάσεις της ΕΕΑΔ αναγνωρίζεται ότι η συγκέντρωση και αποθήκευση προσωπικών δεδομένων είναι σημαντική για τα ανθρώπινα δικαιώματα και οι καταχρήσεις σ' αυτόν τον τομέα αντιμετωπίζονται ως προσβολή του άρ. 8 της ΕΣΑΔ και απαιτούν ειδική δικαιολόγηση.⁵²

27. Αυτός, ο υπό το φως των δικαιωμάτων του ανθρώπου νέος προσδιορισμός της δικαικής κατάστασης του κρατουμένου, επιδρά στην εμπειρική έρευνα για την εκτέλεση της στερητικής της ελευθερίας ποινής, και μάλιστα τόσο στην ενδοϋπηρεσιακή δικαστική έρευνα όσο και στην ανεξάρτητη επιστημονική έρευνα.⁵³ Για να μην υπάρχουν προβλήματα κατά τη διεξαγωγή της, ο Γερμανός νομοθέτης προβλέπει ειδική ερευνητική ρήτρα η οποία εξυπηρετεί και τα συμφέροντα του κρατουμένου. Σύμφωνα με αυτήν, η εμπειρική έρευνα μπορεί να χρησιμοποιεί και να αξιολογεί προσωπικά δεδομένα των κρατουμένων εάν είναι σύμφωνος ο ίδιος ο κρατούμενος ή εάν υπάρχει σοβαρό δημόσιο συμφέρον και δεν παραβλάπεται το συμφέρον του κρατουμένου το οποίο είναι άξιο προστασίας.⁵⁴

28. Για τον έλεγχο της προστασίας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων οι νομοθετικές ρυθμίσεις στην Ευρώπη προβλέπουν τον σχεδιασμό της

Datensammlungen in der Strafrechtspflege. Die Situation in der Schweiz. Στο: Jehle, όπ.π., 109-138, για την Αυστρία πρβλ. *Godl, W.: Amtliche Datensammlungen in der Strafrechtspflege. Die Situation in Österreich.* Στο: Jehle, όπ.π. 93-108.

50. Π.χ. Nr. 5 του Vollzugsgeschäftsordnung der Bundesrepublik Deutschland abgedruckt in *Strafvollstreckung, Strafvollzug, Strafregister.* München 1983, 7η έκδ.

51. *Stoltenberg, K.: Legislatoische Erwägungen zum Datenschutz in der kriminologischen Forschung.* Στο: Jehle (υποσημ. 48), 178-197 (183), *Kaiser* στο: *Kaiser/Kerner/Schöch* (υποσημ. 7), 0.

52. EKMR, EuGRZ 8(1981), 120, και EuGRZ 9(1982), 537.

53. *Steinhilper, G.: Glanz und Elend justizinterner Forschung.* Στο: Jehle (υποσημ. 48), 351-366 (356). Για την νομοθετική επιταγή ύπαρξης ενός συγκεκριμένου σκοπού κατά την επεξεργασία των δεδομένων *Heußner, H.: Zur Zweckbindung und zur informationellen Gewaltenteilung in der Rechtssprechung des Bundesverfassungsgerichts.* Στον τιμητικό τόμο για τον H. Simon, Baden-Baden 1987, 231-242.

54. Πρβλ. άρ. 40 του νόμου για την προστασία των δεδομένων της ΟΔΓ της 20.12.1990, BGBl I, 2954, καθώς και το Σχέδιο για την αλλαγή του Κώδικα Ποινικής Δικονομίας (StVÄG) του 1988 όπως διατυπώνεται στις συνόψεις για την κατάσταση της 3.11.1988 στον *Hobe, K.: Auskunft aus Akten sowie Akteneinsicht für wissenschaftliche Zwecke. Die Regelung im Entwurf des StVÄG 1988.* Στον: Jehle (υποσημ. 48), 287-298 (292), αναλυτικότερα *Ordermann, H.-J., Schomerus, R.: Bundesschutzgesetz. Kommentar.* München 1992, 5η έκδ., άρ. 40 Rdn. 11 επ.

εκτέλεσης της ποινής και τον έλεγχο της εξέλιξής της, καθώς επίσης δυνατότητες χαλάρωσης της στέρησης της ελευθερίας (άδειες, έξοδοι, εκπαίδευση, επαγγελματική κατάρτιση των κρατουμένων) και την υπ' όρον απόλυση μετά από ένα ορισμένο χρονικό διάστημα, εάν εκπληρώνονται συγκεκριμένες προϋποθέσεις και παρέχεται η προσδοκία της μελλοντικής σύννομης συμπεριφοράς των κρατουμένων. Οι ΗΠΑ αντιθέτως χρησιμοποιούν σ' αυτές τις περιπτώσεις την οδό της χάρητος.⁵⁵

29. Εφόσον η κοινωνική επανένταξη ως σκοπός της ποινής δεν είναι χωρίς προβλήματα αφού υπάρχει ο κίνδυνος να υποβιβασθεί ο κρατούμενος σε απλό αντικείμενο μεταχείρισης,⁵⁶ τίθεται αυτόματα ζήτημα και για τις απόψεις που αφορούν την προστασία της κοινωνίας από επικίνδυνους δράστες, απόψεις οι οποίες μπορεί βεβαίως να είναι εύλογες για ορισμένες ομάδες κρατουμένων, αλλά δεν είναι σκόπιμο να φθάσει κανείς σε υπερβολές. Γι' αυτό δεν είναι δικαιολογημένα ακραία μέτρα ασφάλειας σε βάρος των κρατουμένων.⁵⁷ Η άποψη περί προστασίας της κοινωνίας και αχρήστευσης των δραστών (incapacitation) παρουσιάζει αξιοπρόσεκτη αναβίωση μετά την κατάρρευση το αναμορφωτικού ιδεώδους. Λόγω της αύξησης της εγκληματικότητας και της διαπίστωσης ότι σ' έναν μικρό αριθμό δραστών αντιστοιχεί ένας μεγάλος αριθμός παράνομων πράξεων, θεωρείται ότι ο καλύτερος τρόπος αντιμετώπισης του προβλήματος είναι η επιβολή αυστηρών ποινών. Μια τέτοια στρατηγική συνδέεται όμως άμεσα με την συμφόρηση των φυλακών. Έτσι το 1991 ο αριθμός των κρατουμένων στις φυλακές των ΗΠΑ ήταν περίπου 804.000, χωρίς να υπολογίζονται οι 405.000 κρατούμενοι στις τοπικές φυλακές, οι οποίοι είναι στην πλειοψηφία τους υπόδικοι.⁵⁸ Το ίδιο, σε λιγότερο έντονο βαθμό, ισχύει για την Αγγλία και την Ουαλία.⁵⁹ Είναι αυτονόητο ότι με την συμφόρηση των φυλακών, και αυτό είναι εδώ το σημαντικό, επηρεά-

55. *Cheatwood, D.*: The Life-without-Parole Sanction: Its Current Status and a Research Agenda. *Crime and Delinquency* 34 (1988), 43-59 (σσ. 48 επ.).

56. *Benda, E.*: Die Menschenwürde. Στο: *Handbuch des Verfassungsrechts*, εκδ. από E. Benda κ.ά., Berlin κ.α. 1983, 107- 128 (117).

57. *Kaiser* (υποσημ. 21), 604.

58. *Blumstein, A.*: American Prisons in a Time of Crisis. Στο: *Goodstein/MacKenzie* (υποσημ. 41), 13-22 (13), *US Department of Justice: Prisoners 1989*. Washington/DC. 1990, 1, επίσης *US Dpt. of Justice: Prisons and Prisoners in the United States*, 1992, VIII and X: για τα προβλήματα που προκύπτουν στις ΗΠΑ λόγω του υπερπληθυσμού των φυλακών, βλ. *Clear/Cole* (υποσημ.5), 196 επ., 295-299.

59. *Morgan, R.*: England und Wales. Στο: *Van Zyl Smit/Dünkel* (εκδ.): *Imprisonment Today and Tomorrow. International Perspectives on Prisoners' Rights and Prison Condition*. Deventer 1991, 168, επίσης *Report to the United Kingdom Government on the Visit to the United Kingdom carried out by the European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment of Punishment from 29 July to 10 August 1990, adopted on 21 March 1991*. Strasbourg 1991.

ζεται αναγκαστικά η προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων των κρατουμένων, και ιδίως η αξιοπρεπής διαμονή τους.

30. Είναι επομένως κατανοητό γιατί στη θέση της συλλογικής αχρήστευσης συνιστάται από τις αρχές της δεκαετίας του '80 η επιλεκτική αχρήστευση ως διέξοδος.⁶⁰ Πέραν της ανάγκης για τη δικαιοκρατική εξασφάλιση της διαδικασίας, μια τέτοια προσπάθεια προϋποθέτει βεβαίως ότι η επικινδυνότητα του δράστη πρέπει να διαγνωσθεί και να προγνωσθεί σωστά ώστε να αποφευχθούν «λανθασμένες θετικές» και «λανθασμένες αρνητικές» επιδράσεις.⁶¹ Ειδικά όσον αφορά αυτό το θέμα δεν υπάρχουν μόνον ηθικές αντιρρήσεις,⁶² αλλά και η απαίτηση για σωστή εκτίμηση της κατάστασης ώστε να αποτραπεί πιθανή προσβολή των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, διότι δεν αποκλείεται εξαιτίας της λανθασμένης πρόγνωσης της επικινδυνότητας ένα μεγάλο μέρος των κρατουμένων να εγκλείεται μεγαλύτερο διάστημα στη φυλακή απ' όσο χρειάζεται. Γι' αυτό εκφράζεται σκεπτικισμός για εκείνες τις περιπτώσεις που μια λανθασμένη πρόγνωση της επικινδυνότητας οδηγεί σε ιδιαίτερα μακρόχρονη στέρηση της ελευθερίας, όταν μάλιστα δεν ασκείται κανένας έλεγχος στην διοίκηση της φυλακής ώστε να επανορθωθεί η λανθασμένη διάγνωση. Από την άλλη πλευρά όμως, η κατηγοριοποίηση των κρατουμένων με βάση την επικινδυνότητά τους δεν παραβιάζει τα ανθρώπινα δικαιώματα.

Για να ξεπεραστούν οι προαναφερθείσες δυσκολίες, υποδεικνύεται η χρήση της τυποποιημένης αχρήστευσης (*categorical incapacitation*) στην θέση της συλλογικής ή επιλεκτικής αχρήστευσης⁶³ επειδή η εφαρμογή τους δημιουργεί σοβαρά προβλήματα. Η τυποποιημένη αχρήστευση βασίζεται στην κατηγοριοποίηση των δραστών σύμφωνα με τα διαπραπτόμενα εγκλήματα. Δράστες σοβαρών ή επικίνδυνων εγκλημάτων οι οποίοι εκτίουν μακροχρόνιες ποινές δεν θα συμβιώνουν με εκείνους που έχουν

60. Βλ. v. *Hirsch*, A.: *The Ethics of Selective Incapacitation: Observations on the Contemporary Debate*. *Crime and Delinquency* 30 (1984), 175-194, *Barnett*, A., *Lofaso*, A.J.: *Selective Incapacitation and the Philadelphia Cohort Data*. *Journal of Quantitative Criminology* 1 (1985), 3-36, *Blumstein*, A. κ.ά. (εκδ.): *Criminal Careers and «Career Criminals»*, τόμ. 1, Washington/D.C. 1986, σσ. 158 επ., *Moriarty*, L.J.: *Ethical Issues of Selective Incapacitation*. *Criminal Justice Research Bulletin* 3 (1987), 1-4, *Clear/Cole* (υποσημ. 5), 297-301.

61. *Kaiser*, G.: *Brauchen Kriminologen eine Forschungsethik?* *Monatsschrift für Kriminologie* 74 (1991), 1-16.

62. Βλ. v. *Hirsch* (υποσημ. 60), *Moriarty* (υποσημ. 60), *Bettmer*, F., *Kreissl*, R., *Voß*, M.: *Die Kohortenforschung als symbolische Ordnungsmacht. Zur Neuordnung von Kriminalität zwischen Diversion und «Selective-Incapacitation»*, *Kriminologisches Journal* 20 (1988), 191-212 (203).

63. Πρβλ. v. *Hirsch* A.: *Categorical Incapacitation*. Στο: *Past or Future Crimes. Deservedness and Dangerousness in the Sentencing of Criminals*. Manchester 1986, σσ. 149 επ. (υποσημ. 61), 15, παραπομπή 58.

διαπράξει αδικήματα μεσαίας βαρύτητας. Αλλά και εδώ υπάρχουν θεωρητικές και πρακτικές δυσχέρειες όσον αφορά την κατάσταση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων των κρατουμένων, διότι όπως αναφέρθηκε, δεν πρέπει να αφαιρεθεί από τον κρατούμενο η δυνατότητα της κοινωνικής επανένταξης στην κοινωνία.

32. Η σύγχρονη απαίτηση για την ιδιωτικοποίηση των φυλακών εντάσσεται στην συζήτηση για την εκτέλεση της στερητικής της ελευθερίας ποινής, αφορά δηλαδή θέματα ασφάλειας και την συμφόρηση των φυλακών αφενός, και αφετέρου την υποτιθέμενη αποτυχία της φυλακής και του «αναμορφωτικού ιδεώδους».⁶⁴

Στο σημείο αυτό θα πρέπει να επιμείνουμε ώστε η δικαιική προστασία των κρατουμένων να μην υπονομευθεί με την παρεμβολή ενός ιδιωτικού φορέα. Η φυλακή είναι ένας τυπικός χώρος άσκησης του μονοπώλιου της κρατικής εξουσίας η οποία μπορεί να περιορισθεί με εσωτερικές δεσμεύσεις και δικαιικές εγγυήσεις κάτι το οποίο δεν φαίνεται ότι μπορεί να ισχύσει για έναν ιδιωτικό φορέα. Ταυτόχρονα είναι ένας τομέας ο οποίος χαρακτηρίζεται από μια ειδική σχέση έντασης ανάμεσα σε δικαιικούς περιορισμούς αφενός και δικαιικές κατοχυρώσεις αφετέρου. Γι' αυτό δεν αρκεί να ρυθμισθούν οι περιορισμοί απλώς με νόμους, αλλά θα πρέπει να επιβεβαιώνονται διαρκώς από την καθημερινή ζωή στην φυλακή.

33. Πρόκειται δηλαδή για το εάν και κατά πόσον τα ανθρώπινα δικαιώματα είναι αντικείμενα σεβασμού και μπορούν να εξασφαλισθούν σ' ένα εμπορικό σύστημα εκτέλεσης της στερητικής της ελευθερίας ποινής. Αυτό το θέμα αποτελεί ένα από τα βασικά σημεία της βορειοαμερικανικής συζήτησης για την ιδιωτικοποίηση των φυλακών. Εδώ βρίσκεται σύμφωνα με τους υποστηρικτές της το κύριο πρόβλημα.⁶⁵ Στο Συνταγματικό Δίκαιο των ΗΠΑ υπάρχει η αρχή ότι: «το κράτος δεν μπορεί να αποφύγει μέσω της μεταβίβασης των δικαιωμάτων του (σε μη κρατικούς

64. *National Institute of Justice: The privatization of corrections. February 1985, Jung, H.: Paradigmawechsel im Strafvollzug. Eine Problemskizze zur Privatisierung der Gefängnisse. Στο: Kaiser/Kury/Albrecht (υποσημ. 3), 377-388 (385), Weigend (υποσημ. 5), 289, σσ. 291 επ., Doleisch (υποσημ. 28), 36, Logan, Ch.: Proprietary Prisons. Στο: Goodstein/MacKenzie (υποσημ. 41), 45-64, του ιδίου: (υποσημ. 4), 7-10.*

65. *McConville, S.: Aid from Industry? Private Corrections and Prison Crowding. Στο: D. Gottfredson, S. McConville (εκδ.): America's Correctional Crisis. Prison Population and Public Policy. New York 1987, σσ. 229 επ., Jung, H.: Paradigmawechsel im Strafvollzug. Eine Problemskizze zur Privatisierung der Gefängnisse. Στο: Kaiser/Kury/Albrecht (υποσημ. 3), 377, 388 (383 με παραπομπές). Επ' αυτού επίσης Logan (υποσημ. 4), 128-148, ο οποίος δεν διαβλέπει κανέναν κίνδυνο για τα δικαιώματα των κρατουμένων ούτε από την προετοιμασία και την εκπαίδευση του προσωπικού για ένα σωφρονιστικό σύστημα το οποίο θα είναι προσανατολισμένο στην ελεύθερη αγορά, ούτε από τον διαρκή έλεγχο των ιδιωτικών φορέων για την απόδοσή του.*

φορείς, δ.τ.μ.) τις νομικές ευθύνες». Αυτή είναι μια αρχή η οποία μπορεί να απαιτήσει την ενεργοποίησή της. Σε συνταγματικού περιεχομένου συζητήσεις εκφράζεται η κριτική ότι «οι ιδιωτικές φυλακές λειτουργούν εκτός του άμεσου δημόσιου ελέγχου».⁶⁶ Ο προσδιορισμός αυστηρών προϋποθέσεων και κανόνων δεν σημαίνει κατ' ανάγκην ότι είναι επαρκείς για την προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων των κρατουμένων στις ιδιωτικές φυλακές. Επειδή υπάρχει ανησυχία για τον κίνδυνο κατάχρησής,⁶⁷ προβλέπεται ότι «ο στόχος του κέρδους δεν πρέπει να εξουδετερώσει το δικαίωμα των κρατουμένων για μια δίκαιη μεταχείριση».⁶⁸

34. Το κατά πόσον οι ιδιωτικές φυλακές μπορούν να λειτουργήσουν ως κερδοφόρες επιχειρήσεις σεβόμενες ταυτόχρονα τα ανθρώπινα δικαιώματα φαίνεται αμφίβολο. Υπό το πρίσμα της οικονομίας της αγοράς η εφαρμογή των αναγκαίων προγραμμάτων κοινωνικής επανένταξης και η λειτουργία των δομών ελέγχου επιδρούν χωρίς άλλο δυσλειτουργικά σε μια ιδιωτική επιχείρηση, με αποτέλεσμα να χάνει το ενδιαφέρον της μέσα σε λίγο χρόνο ή να ζητά την κρατική επιχορήγηση.⁶⁹ Για όσο διάστημα η ψυσιονομία της στερητικής της ελευθερίας ποιητής θα καθορίζεται από το δίκαιο, δεν θα πρέπει σε καμιά περίπτωση να συζητείται η εμπορευματοποίηση των σωφρονιστικών ιδρυμάτων. Γι' αυτό εξάλλου ούτε και στις ΗΠΑ επίκειται σύντομα η ιδιωτικοποίηση του συνόλου των σωφρονιστικών καταστημάτων. Αυτή είναι προς το παρόν μικρότερη του ενός τοις εκατό των σωφρονιστικών καταστημάτων.⁷⁰ Οι περισσότερες Πολιτείες κρατούν μια στάση αναμονής. Οι κρατούμενοι έχουν κινητοποιηθεί εναντίον της ιδιωτικοποίησης, διότι δεν μπορεί βεβαίως να εξισωθεί η φυλακή με την αποκομιδή απορριμμάτων⁷¹ και να παρακάμπτονται οι συνταγματικές εγγυήσεις που αφορούν την ευθύνη όσων είναι αρμόδιοι για τη λήψη αποφάσεων σχετικών με τις φυλακές. Επισημαίνεται ότι «ζη-

66. *Dunham, D.*: *Inmates' Rights and the Privatization of Prisons*. *Columbia Law Review* 86 (1986), 1475, 1494, *Jung* (υποσημ. 65), 383 με παραπομπές.

67. *Wecht, D.*: *Breaking the Code of Deference*. *Judicial Review of Private Prisons*. *Yale Law Journal* 96 (1987), 815, 831, *Jung* (υποσημ. 65), 384, *Sullivan, H.J.*: *Privatization of Corrections and the Constitutional Rights of Prisoners*. *Federal Probation* 53 (1989), Nr. 2, 36-42.

68. *Dunham* (υποσημ. 66), 1503, *Jung* (υποσημ. 65), 384 με παραπομπές.

69. *Jung* (υποσημ. 65), 384.

70. *McConville* (υποσημ. 65), 234, *Jung* (υποσημ. 64), 386 με περαιτέρω παραπομπές. Συνόψιση όλων των υπάρχουσών επιχειρήσεων στις ΗΠΑ στον Logan (υποσημ. 4), 13-37.

71. *Beto, G.*: *Don't privatize prisons*. *Houston Chronicle v.* 10.5.1987, *Jung* (υποσημ. 65), 386 με παραπομπές.

τήματα που σχετίζονται με την ανθρώπινη ελευθερία δεν θα πρέπει να εκποιηθούν στους μειοδότες».⁷²

35. Γενικά πάντως μπορούν οι προσδιοριζόμενοι στους νόμους σκοποί της στερητικής της ελευθερίας ποινής και οι απόψεις για την σωφρονιστική πολιτική να θεωρηθούν ως προσπάθειες για εξανθρωπισμό της εκτέλεσής της. Έτσι οι αρχές για τη διαφοροποίηση και την ταξινόμηση⁷³ των κρατουμένων και η προσπάθεια για την αποτροπή των αρνητικών συνεπειών από τη στέρηση της ελευθερίας εξυπηρετούν την παρόλα αυτά διεθνώς αμφισβητούμενη ιδέα της βελτιωτικής μεταχείρισης ή καλύτερα την ανθρωπιστική εκτέλεση της στερητικής της ελευθερίας ποινή. Όμως δεν εφαρμόζονται πάντοτε τα προγράμματα. Σε μερικές χώρες όπως η Γαλλία δεν εξασφαλίζεται για παράδειγμα ο διαχωρισμός των υποδίκων από τους κρατουμένους. Το ίδιο ισχύει για την Ιταλία και κυρίως την Ισπανία, όπου -παρά τη νομοθετικά προβλεπόμενη ταξινόμηση και τον τακτικό έλεγχο κάθε έξι μήνες- δεν ακολουθείται συνήθως καμιά ταξινόμηση στις φυλακές.⁷⁴ Εδώ γίνεται φανερό η σημασία της στελέχωσης της φυλακής με προσωπικό και εφοδιασμό της με μέσα για την αντιμετώπιση των προβλημάτων από την στέρηση της ελευθερίας.

36. Επίσης διχάζονται ενίοτε οι απόψεις για το ποιές Αρχές είναι οι σωστές και πως πρέπει να επιλυθούν οι συγκρούσεις μεταξύ τους. Αυτό υποδηλώνεται και στις διαφορετικές απόψεις για το πως πρέπει να είναι οργανωμένη η παραμονή των κρατουμένων στη φυλακή. Ενώ στις ανατολικοευρωπαϊκές χώρες όπως επίσης και στην Ιαπωνία προτιμάται το κοινοβιακό σύστημα, στη δυτική Ευρώπη κυριαρχεί, περισσότερο σε νομοθετικό επίπεδο και λιγότερο στην πραγματικότητα, η παραμονή του κρατουμένου σε δικό του κελί.⁷⁵

B. Ο σχεδιασμός, η οργάνωση και η εκτέλεση της στερητικής της ελευθερίας ποινής

37. Ο σκοπός της στερητικής της ελευθερίας ποινής και οι δυνατότητες της πρακτικής του υλοποίησης καθορίζουν τον τρόπο με τον οποίο είναι οργανωμένη η εκτέλεση της ποινής. Ακριβώς γι' αυτόν τον λόγο δεν πρόκειται απλώς για το διοικητικό όφελος μιας απρόσκοπτης λειτουργίας της καθημερινότητας της ζωής στην φυλακή, αλλά και για την

72. *Robbins, I.: Privatization of Corrections. Defining the Issues. Judicature* 69(1986), 325-326 (326).

73. *Council of Europe: European Prison Rules* (υποσημ. 25), Rules 11-13, *Treverton-Jones, G.D.: Imprisonment: The Legal Status and Rights of Prisoners. London 1989*, σσ. 37 επ., *Kaiser* στο: *Kaiser/Kerner/Schöch* (υποσημ. 7), σσ. 205 επ.

74. *Kaiser* (υποσημ. 21), 607.

75. *Kaiser*, όπ.π.

προστασία των συμφερόντων και των δικαιωμάτων των κρατουμένων. Η προστασία και ο σεβασμός των δικαιωμάτων των κρατουμένων δημιουργεί στο προσωπικό των φυλακών σοβαρές υποχρεώσεις. Αυτές έχουν αυξηθεί τα τελευταία χρόνια τόσο πολύ ώστε επισημαίνεται συχνά ότι το προσωπικό δεν «είναι πλέον σε θέση να ανταπεξέλθει σε όλα». Έχει παρατηρηθεί ότι ιδιαίτερα κατά την εφαρμογή σύγχρονων σωφρονιστικών μεθόδων το προσωπικό βρίσκεται σε μια διαρκή ένταση.

Από την μια πλευρά με τον περιορισμό της επιβολής της στερητικής της ελευθερίας ποινής και της διεθνούς κινητικότητας μεταβλήθηκε η δομή της κοινωνίας των κρατουμένων και έγινε δυσκολότερη η αντιμετώπισή τους. Από την άλλη πλευρά οι πολυπληθείς νομοθετικές ρυθμίσεις της στερητικής της ελευθερίας ποινής δεν είχαν μόνον ως αποτέλεσμα την αύξηση της γραφειοκρατικοποίησης, αλλά και την μείωση του ενδιαφέροντος γι' αυτήν. Το προσωπικό βρίσκεται διαρκώς υπό την πίεση της δικαιολόγησης της πρακτικής του κατά την καθημερινή του επαφή με τους κρατουμένους -των οποίων τα ατομικά δικαιώματα πρέπει να λαμβάνει υπόψη-, και της διαρκούς του νομιμοποίησης απέναντι σε ελέγχους, επιθεωρήσεις και επισκέψεις ευαισθητοποιημένων ομάδων πολιτών. Αυτή η ένταση δημιουργεί συγκρούσεις, οι οποίες δεν μπορούν να ξεπεραστούν με νόμιμο τρόπο, γι' αυτό αναζητούνται παράνομοι οδοί και μέσα. Ακόμη κι αν η ένταση ξεπερνιέται με τον δέοντα και τον κοινωνικά αποδεκτό τρόπο η καθημερινή επαφή του σωφρονιστικού προσωπικού με τους κρατούμενους μοιάζει να πραγματοποιείται σε τεντωμένο σκοινί.

38. Οπουδήποτε ζούν πολλοί άνθρωποι μαζί, ιδιαίτερα υπό καταναγκαστικές συνθήκες όπως είναι η φυλακή, υπάρχει ανάγκη τήρησης κάποιας τάξης και ορισμένων κανόνων κατά την κοινή διαβίωση. Οι προσβολές της τάξης των σωφρονιστικών καταστημάτων είναι σκόπιμο να αντιμετωπίζονται με πειθαρχικές κυρώσεις για τη νομιμότητα των οποίων δεν μπορεί να υπάρχουν αντιρρήσεις, εφόσον τόσοσιν αυτές όσο και τα πειθαρχικά παραπτώματα περιγράφονται στον νόμο, εφόσον υπάρχει ενοχή του κρατουμένου, ενώ το είδος και η βαρύτητα των κυρώσεων ανταποκρίνονται στην βαρύτητα του παραπτώματος, και βεβαίως αποκλείονται αφενός κακοποιήσεις, σωματικές ποινές και βασανιστήρια,⁷⁶ αφετέρου παρέχεται οπωσδήποτε δικαιική προστασία. Σε διαφορετική περίπτωση υπάρχει προσβολή των ανθρωπίνων δικαιωμάτων (άρ. 3 ΕΣΑΔ).

39. Το ίδιο ισχύει και για την περίπτωση της δυσμενούς μεταχείρισης λόγω του φύλου, της εθνικότητας, της καταγωγής ή της θρησκείας η οποία απαγορεύεται από το άρ. 14 ΕΣΑΔ.

76. Για την συνταγματική απαγόρευση της βάνουσης και απάνθρωπης μεταχείρισης και της ακολουθούμενης δικαστικής πρακτικής στις ΗΠΑ βλ. *Clear/Cole* (υποσημ. 5), σσ. 481 επ., οι οποίες θέτουν ως κριτήριο το «concept of totality of conditions» σε περίπτωση που δεν είναι ικανοποιητική καμιά από τις προϋποθέσεις για την αιτιολόγηση της παραβίασης των ανθρωπίνων δικαιωμάτων.

Η πραγματικότητα δείχνει ότι οι γυναίκες κρατούμενες δεν έχουν τις ίδιες δυνατότητες στη φυλακή όπως οι άνδρες. Προγράμματα εκπαίδευσης και επαγγελματικής κατάρτισης προσφέρονται περισσότερο σε άνδρες παρά σε γυναίκες. Η αρχή της ισότητας απαιτεί από τις σωφρονιστικές αρχές την ισότιμη μεταχείριση ανδρών και γυναικών κρατουμένων.⁷⁷ Γι' αυτό πρέπει να δοθεί η δυνατότητα εκπαίδευσης και επιμόρφωσης και στις γυναίκες κρατούμενες. Στα ευρωπαϊκά κράτη η εκτέλεση της στερητικής της ελευθερίας ποινής είναι προσανατολισμένη στις ανάγκες των ανδρών κρατουμένων, κυρίως διότι το ποσοστό των γυναικών αντιστοιχεί το πολύ στο 5% του ανδρικού πληθυσμού.

Έτσι εξηγείται και το ότι υπάρχουν λίγες γυναικείες φυλακές, με αποτέλεσμα να βρίσκονται οι κρατούμενες συχνά πολύ μακριά από τον τόπο διαμονής τους και η επαφή με την οικογένειά τους να γίνεται ιδιαίτερα δυσχερής. Εκτός τούτου είναι δύσκολη η κατηγοριοποίηση των γυναικών κρατουμένων, αντίθετα απ' ό,τι των ανδρών, διότι στις γυναικείες φυλακές βρίσκονται όλες οι ηλικιακές και πληθυσμιακές ομάδες, υπότροποι και μη, καταδικασθείσες σε μακροχρόνιες ποινές και σε βραχυχρόνιες. Η επιμόρφωση και η απασχόληση των κρατουμένων, η δυνατότητα να μπορούν να διαμορφώνουν μόνες τον ελεύθερο χρόνο τους είναι προς το παρόν ανέφικτη με την αδιαφοροποίητη συνύπαρξη του γυναικείου πληθυσμού των φυλακών. Από την άλλη πλευρά, οι μικρές φυλακές δεν προσφέρουν πολλές δυνατότητες εκπαίδευσης και επιμόρφωσης, ενώ το προσωπικό δεν επαρκεί ούτε προσφέρει την αναγκαία υποστήριξη. Πολλά προβλήματα υπάρχουν και σε σχέση με την παραμονή των ανηλίκων και νεαρών γυναικών, τόσον όσον αφορά τις παραδοσιακές γυναικείες φυλακές όσον και τα σωφρονιστικά καταστήματα ανηλίκων τα οποία είναι οργανωμένα κυρίως για αγόρια.⁷⁸

Οι ισχύοντες ευρωπαϊκοί Βασικοί Κανόνες για την εκτέλεση της στερητικής της ελευθερίας ποινή δεν προσφέρουν καμμία βοήθεια στα προαναφερθέντα προβλήματα καθώς επίσης και σ' εκείνα που συνδέονται με αλλοδαπούς κρατουμένους, διότι τέτοια ζητήματα δεν θεωρήθηκαν αναγκαίο να ρυθμισθούν.

40. Υπό το πρίσμα της ισότιμης μεταχείρισης και της απαγόρευσης της δυσμενούς μεταχείρισης ο εγκλεισμός των αλλοδαπών σε σωφρονιστικό κατάστημα δημιουργεί σοβαρά προβλήματα. Συχνά στις φυλακές των ευρωπαϊκών πρωτευουσών ή των μεγάλων πόλεων με διεθνή αεροδρόμια βρίσκονται κρατούμενοι τριάντα ή ακόμη και σαράντα εθνικότητων. Αλλοδαποί και αυτόχθονες κρατούμενοι ομιλούν διαφορετικές

77. Πρβλ. *Champion, D.J.*: *Corrections in the United States*. Prentice Hall, Englewood Cliffs 1990, 376, *Clear/Cole* (υπόσημ. 5), 517 επ.

78. Κριτικά *Cremer-Schäfer*: *Jugendstrafvollzugsgesetz: Maßstab Mann*. *Neue Kriminalpolitik* 1992, 2: 8 επ.

γλώσσες, έχουν διαφορετικές συνήθειες διατροφής και θρησκευτικά ήθη, καθώς επίσης και διαφορετικές ανάγκες διαμόρφωσης του ελεύθερου χρόνου τους. Επόμενως η επικοινωνία, η υποστήριξη και η κατοχύρωση των ουσιαστικών τους δικαιωμάτων, όπως οι επισκέψεις, η αλληλογραφία και η τηλεφωνική επικοινωνία με συγγενείς που βρίσκονται μακριά είναι δύσκολη. Λόγω του ανοίγματος των συνόρων προς ανατολάς τα τελευταία χρόνια και λόγω της αυξανόμενης κινητικότητας του πληθυσμού, ιδίως εντός μιας μεγαλύτερης εσωτερικής αγοράς, υπάρχει φόβος όξυνσης των προβλημάτων.⁷⁹

41. Η εθνικότητα, η πιθανολογούμενη επικινδυνότητα- ιδίως των εμπόρων ναρκωτικών-, και ο κίνδυνος απόδρασης επιδρούν στον διαχωρισμό των κρατουμένων, στην ταξινόμησή τους, στους περιορισμούς και την απομόνωση κατά την εκτέλεση της ποινής. Περιορισμένη επικοινωνία με τον έξω κόσμο, στέρηση των δυνατοτήτων εκπαίδευσης και επιμόρφωσης καθώς επίσης και μη χορήγηση αδειών και άλλων μέτρων χαλάρωσης της στέρησης της ελευθερίας από την πλευρά της διοίκησης της φυλακής για λόγους ασφάλειας βιώνονται από τους αλλοδαπούς κρατουμένους ως δυσμενείς διακρίσεις σε βάρος τους. Η κατάσταση επιβαρύνεται λόγω της χρήσης βίας μεταξύ μεμονωμένων κρατουμένων αλλά και μεταξύ ομάδων κρατουμένων διαφορετικής εθνικότητας, όπως Κούρδων, Τούρκων, Κροατών και Σέρβων.⁸⁰ Εδώ πρέπει να είναι μέλημα της διεύθυνσης της φυλακής να αποτρέψει πιθανές συγκρούσεις μ' έναν ευφυή και υπεύθυνο σχεδιασμό πλήρωσης της φυλακής. Από κανέναν κρατούμενο δεν πρέπει να αναμένεται ότι θα ζήσει ειρηνικά μαζί με κάποιον που ανήκει σ' εχθρική προς αυτόν ομάδα.

42. Το ίδιο ισχύει, αν και για άλλους λόγους και σε άλλο πλαίσιο, για τον περιορισμό και την φύλαξη των αιτούντων πολιτικό άσυλο. Οι χώρες προπαντός της δυτικής και βόρειας Ευρώπης οι οποίες δέχονται κύματα μεταναστών, όπως η Δανία και η Σουηδία, βρίσκονται μπροστά σε δύσκολα προβλήματα. Στη Δανία τα εν λόγω άτομα παραμένουν σε προσωπικό κελί, αξίζει δε να σημειωθεί ότι η Σκανδιναβία έχει την πιο αυστηρή αντιμετώπιση στην Ευρώπη των αιτούντων πολιτικό άσυλο εφαρμόζοντας την απομόνωση.⁸¹ Σε κάθε περίπτωση υπάρχει η δυνατότητα να παραμείνουν οι συλληφθέντες στους χώρους τράνζιτ των διεθνών αεροδρομίων, ώστε να μπορούν να εγκαταλείψουν την χώρα.⁸²

79. Έτσι Müller-Dietz: Reform oder Ruine? 15 Jahre Strafvollzugsgesetz. Neue Kriminalpolitik 1992, 1: 33.

80. Συνολικά επ' αυτού Wagner: Kontinuität oder Umbruch - Probleme des künftigen Strafvollzuges. ZStrVO 1992, 58.

81. Έτσι Vestergard: Landesbericht Dänemark 1992, 24, 27.

82. Πρβλ. επ' αυτού την αναφορά στην αυστριακή Κυβέρνηση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής για την πρόληψη των βασανιστηρίων και την απάνθρωπη και ταπει-

43. Κάτι αντίστοιχο ισχύει, αν και κάτω από διαφορετική οπτική, και για την παραμονή κρατουμένων που έχουν σχέση με το οργανωμένο έγκλημα. Γι' αυτούς όπως και για τους εμπόρους ναρκωτικών και για όσους πιθανολογείται έντονα ότι είναι ύποπτοι φυγής, και θεωρούνται γενικά ως επικίνδυνοι, μεριμνάται διεθνώς η παραμονή όλων μαζί σε φυλακές υψίστης ασφαλείας ή διασπορά τους σε μικρές ομάδες δύο έως έξι ατόμων σε περισσότερες φυλακές και η μεταγωγή τους σε τακτά διαστήματα από την μια φυλακή στην άλλη. Στόχος αυτής της τακτικής είναι η αποτροπή της δραπέτευσης αλλά και της διακινδύνευσης του προσωπικού από τέτοιες δύσκολες ομάδες κρατουμένων. Τα φιλελεύθερα και προοδευτικά συστήματα κρατουμένων στη δυτική και βόρεια Ευρώπη αντιμετωπίζουν σοβαρές δυσκολίες στην ορθή αντιμετώπιση των κρατουμένων που έχουν σχέση με το οργανωμένο έγκλημα. Αν και οι αντιρρήσεις είναι ορθές όσον αφορά την περιγραφείσα πρακτική, ιδίως την απομόνωση και την μεταφορά των κρατουμένων, δεν φαίνεται ακόμη στον ορίζοντα κάποια ικανοποιητική λύση.

Γ. Η παραμονή των κρατουμένων στα σωφρονιστικά καταστήματα

44. Ο εγκλεισμός στα σωφρονιστικά καταστήματα δεν θα πρέπει να βλάπτει την υγεία των κρατουμένων ούτε να προσβάλλει την ανθρώπινη αξιοπρέπεια. Υπ' αυτήν την οπτική είναι αναγκαίος ο καθορισμός ενός ελάχιστου χώρου διαβίωσης για κάθε κρατούμενο και ενός ανώτατου όριου πλήρωσης των φυλακών. Αναγκαία είναι επίσης και η διευθέτηση του προβλήματος που έχει σχέση με τον έλεγχο των χώρων εγκλεισμού με κρυφή παρακολούθηση από τις θύρες και με κάμερες,⁸³ καθώς επίσης και με τον εγκλεισμό του κρατουμένου μόνου του στο κελί ή σε πτέρυγα υψίστης ασφαλείας.

45. Στη Γερμανία η υπερκάλυψη της δυναμικότητας των φυλακών καταδικάστηκε το 1967 από τα δικαστήρια.⁸⁴ Η απόφαση οδήγησε τότε σε μια προσωρινή διακοπή της εκτέλεσης της στερητικής της ελευθερίας ποινής.⁸⁵ Άλλες χώρες έλυσαν το πρόβλημα του υπερπληθυσμού με τη

νωτική μεταχείριση ή τιμωρία από την 20η έως την 27η Μαΐου 1990, η οποία εγκρίθηκε επισήμως την 9η Νοεμβρίου 1990. Στρασβούργο 1990.

83. OLG Saarbrücken NStZ 1986, 304, με μικρή διαφοροποίηση *Altenhain*, G.A.: Das Grundrecht der Menschenwürde und sein Schutz im Strafvollzug. Zeitschrift für Strafvollzug 37 (1988), 156-161 (158).

84. OLG Hamm NJW 1967, 202, OLG Frankfurt, Strafverteidiger 6 (1986), 27 επ., πρβλ. επίσης *Schmidt, J.*: Überbelegung im Strafvollzug. Frankfurt/M. 1987, σσ. 3 επ., σσ. 48 επ.

85. *Altenhain* (υποσημ. 83), 159, *Kaiser* (υποσημ. 5), 336.

δημιουργία λίστας αναμονής για την εισαγωγή σ' αυτές.⁸⁶ Ο ελάχιστος χώρος που επιτρέπεται να καταλαμβάνει κάθε κρατούμενος είναι διαφορετικός από χώρα σε χώρα. Με βάση όμως τις αρχές για μια αξιοπρεπή εκτέλεση της ποινής, ο χώρος αυτός δεν επιτρέπεται να είναι κατώτερος των επτά τετραγωνικών μέτρων.⁸⁷

46. Εν τούτοις το πρόβλημα της υπερπληθυσμού των φυλακών είναι ακόμη και σήμερα σε μερικά κράτη άλυτο. Για παράδειγμα, οι φυλακές στην Αγγλία και την Ουαλία πάσχουν από υπερπληθυσμό και σε ποσοστό εξήντα τοις εκατό είναι παλιές.⁸⁸ Στη Γαλλία παρά τις πολλές αμνηστείες διαπιστώνεται να υπάρχει ακόμη συνωστισμός,⁸⁹ ενώ και στην Ελβετία η υπερπλήρωση των φυλακών έχει αναδειχθεί εν τω μεταξύ σε σοβαρό πρόβλημα.⁹⁰ Στις ΗΠΑ η σημερινή κατάσταση χαρακτηρίζεται αφενός μεν από την «μεταστροφή απέναντι στην ιδεολογία της βελτιωτικής μεταχείρισης», αφετέρου δε από υπερπληθυσμό και την αναζήτηση εναλλακτικών λύσεων για την αντιμετώπιση του προβλήματος.⁹¹

47. Παρατηρώντας κανείς τη διεθνή κατάσταση φαίνεται ότι οι σκανδιναβικές χώρες αντιμετωπίζουν καλύτερα το πρόβλημα. Στη Δανία εφαρμόζεται με επιτυχία μια στρατηγική μείωσης του αριθμού των κρατουμένων.⁹² Στη Σουηδία η καταπολέμηση της αύξησης του αριθμού των κρατουμένων με το άνοιγμα των φυλακών, την αποκέντρωση και την σταδιακή κατάργηση της στερητικής της ελευθερίας ποινής έχει σχετικά κα-

86. Kaiser, G.: *Strafvollzug im europäischen Vergleich*. Darmstadt 1983, 111.

87. Huchting, K., Schumann, K.F., στο: *Alternativ-Kommentar* (υποσημ. 24), άρ. 144, 568 με παραπομπές.

88. Stockdale, F.: *The Correctional System in England and Wales*. Στο: Wicks, R., κ.ά. (εκδ.): *International Corrections*. Lexington/Mass. 1979, 5-20 (5 επ.), επίσης παραπομπές στην υποσημ. 59.

89. Για την κατάσταση στην Γαλλία Detkies, J., Schmandt, P. στο Eser, A. κ.ά. (εκδ.): *Strafrechtsentwicklung in Europa*. Freiburg 1991, σσ. 334 επ., καθώς επίσης *Rapport au Gouvernement de la République française relatif à la visite par la Comité Européen pour la prévention de la torture et des peines ou traitements humains ou dégradants (CTP) en France du 27 octobre au novembre 1991, adopté le 4 juin 1992*. Strasbourg 1993.

90. Killias, M.: *Überfüllte Gefängnisse - was nun? Zur aktuellen Bedeutung der Forschung über Gefangenennraten*. Στο: Schultz, J. (εκδ.): *Aktuelle Probleme des Straf- und Maßnahmenvollzugs*. Grusch/CH 1987, 83-114 (σσ. 1 επ.).

91. Carlson, N.A.: *Der Strafvollzug in den Vereinigten Staaten heute: Eine Bilanz*. *Zeitschrift für Strafvollzug* 29 (1980), 221-227 (221 επ.), Hermann, J.: *Neuere Entwicklungen in der amerikanischen Strafrechtspflege*. *Juristenzeitung* 1985, 602-609 (607).

92. Brydensholt, H.H.: *Crime Policy in Denmark. How We Managed to Reduce the Prison Population*. *Crime and Delinquency* 26 (1980), 35-41 (36-40).

λά αποτελέσματα.⁹³ Όσον αφορά τον περιορισμό της επιβολής της στερητικής της ελευθερίας ποινής και τη δυνατότητα μεταχείρισης η Ολλανδία βρίσκεται συγκριτικά με άλλες χώρες στην καλύτερη θέση.⁹⁴ Εκτός από την Ευρώπη μπορούμε να αναφερθούμε στο παράδειγμα της Ιαπωνίας. Εδώ υπήρχαν ανέκαθεν πολλά προβλήματα μεταξύ των οποίων και προβλήματα υπερπληθυσμού, τα οποία στο μεγαλύτερο μέρος τους ήταν άγνωστα. Σοβαρές αδυναμίες του ιαπωνικού σωφρονιστικού συστήματος αφορούν κυρίως τον εγκλεισμό σε αστυνομικά καταστήματα κράτησης.⁹⁵

48. Ακόμη κι αν δεχθεί κανείς ότι οι γενικές συνθήκες διαβίωσης στις ευρωπαϊκές χώρες είναι ποιοτικά αρκετά διαφορετικές, κι έτσι είναι πολύ δύσκολο να υπάρχουν ενιαία μέτρα και σταθμά, η κατάσταση της διαμονής των κρατούμενων σε πολλές χώρες της Ευρώπης είναι αποκαρδιωτική. Πολλές φυλακές είναι παλιές, οι χώροι είναι μικροί, οι εγκαταστάσεις υγιεινής δεν είναι καλές και οι δυνατότητες αυλισμού των κρατουμένων είναι περιορισμένες ή ταπεινωτικές.

Δ. Επαφή με τον εξωτερικό κόσμο

49. Για να μειωθούν οι αρνητικές συνέπειες της στέρησης της ελευθερίας και για να γίνει δυνατή η κοινωνική επανένταξη είναι απαραίτητο να δοθεί η δυνατότητα στον κρατούμενο να διατηρήσει και να δημιουργήσει επαφές με την κοινωνία. Η διατήρηση της επικοινωνίας δεν εξυπηρετεί απλώς τον στόχο της κοινωνικής επανένταξης, αλλά και την προστασία της ανθρώπινης αξιοπρέπειας. Είναι απαράδεκτο να αποκόπεται τελείως ο κρατούμενος από το περιβάλλον του. Δεν επιτρέπεται να διακόπτεται η επικοινωνία του κρατουμένου για μεγάλο χρονικό διάστημα όχι μόνον με τον εξωτερικό κόσμο, αλλά ούτε και με τους συγκατασχετούμενους τους με την επιβολή της απομόνωσης.⁹⁶

50. Η προσβολή του βασικού δικαιώματος πληροφόρησης και του δικαιώματος για επικοινωνία με τον έξω κόσμο δεν έρχεται σε σύγκρουση μόνον με το εθνικό σωφρονιστικό δίκαιο και τους Ελάχιστους Κανόνες του ΟΗΕ, αλλά συνιστά προσβολή των ανθρωπίνων δικαιωμάτων.

93. Müller-Dietz, H.: Grundfragen des strafrechtlichen Sanktionensystems. Heidelberg κ.α. 1979, 259 επ.

94. Council of Europe (εκδ.): Prison Information Bulletin No. 8/1986, 16-24 (23), του ιδίου: No 9/1987, σσ. 23 επ. (29), του ιδίου: No. 16, 1992, σσ. 25 επ.

95. Götze, B.: Probleme der Polizeihafenanstalten («daiyo Kangoku») in Japan. Neuere Bestrebungen zum Erlaß von Gesetzen zum Strafvollzug. ZStW 102 (1990), 952-974.

96. BVerfGE 49, 24 (64), Alteinhein (υποσημ. 83), 159.

51. Αυτό ισχύει ιδίως στην περίπτωση της επίσκεψης της/του συζύγου και άλλων μελών της οικογένειας του κρατουμένου όπου υπάρχει μεγάλη ανάγκη προστασίας. Αφορά επίσης την γραπτή και τηλεφωνική επικοινωνία με τον συνήγορο, με κοινοβουλευτικές επιτροπές ή με θεσμούς που συνδέονται με την ΕΣΑΔ. Την ανάγκη για την προστασία της επικοινωνίας του κρατουμένου κάνουν σαφή δύο νέες αποφάσεις της ΕΕΑΔ, στις οποίες η επανειλημμένη μεταγωγή ενός κρατουμένου χωρίς την ειδοποίηση των οικείων του ή στην δεύτερη περίπτωση η παρεμπόδιση του κρατουμένου να επικοινωνήσει γραπτώς με την οικογένειά του θεωρούνται προσβολές του άρ. 8 παρ. 1 ΕΣΑΔ. Αμφότερες οι προσφυγές διεξήχθησαν εναντίον της Μεγάλης Βρετανίας, και από όσον είναι γνωστό εκκρεμούν ακόμη στο Ευρωπαϊκό Δικαστήριο από το οποίο διερευνάται εάν οι προσβολές ήταν δικαιολογημένες.⁹⁷

52. Ακόμη και η οπτική ή ακουστική επιτήρηση των κρατουμένων μπορεί να είναι αντίθετη με τη Σύμβαση για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα. Η επιτήρηση είναι αποδεκτή για λόγους που έχουν σχέση με την μεταχείριση, την ασφάλεια της ζωής, την υγεία των κρατουμένων και την προστασία των εννόμων αγαθών τους, καθώς επίσης με την ασφάλεια και την τάξη της φυλακής υπό την έννοια της ειρηνικής συμβίωσης των κρατουμένων.⁹⁸ Η επίσκεψη του συνηγόρου πρέπει να εξαιρεθεί από την επιτήρηση ακόμη κι αν σε ορισμένες περιπτώσεις, όπως εκείνης των καταδικασθέντων για τρομοκρατικές ενέργειες, επιβάλλεται η δημιουργία ειδικών ρυθμίσεων.⁹⁹

53. Σε σχέση με την φυλάκιση τρομοκρατών οι οποίοι έχουν τελέσει εγκλήματα βίας, ασκείται κριτική τόσο στη Γερμανία όσο και σε άλλες χώρες για την «απομονωτική ποινή» ή το «βασανιστήριο της απομόνωσης» όπως λέγεται. Ο νόμος προβλέπει σ' αυτές τις περιπτώσεις ευρείες δυνατότητες περιορισμού της επαφής με σκοπό να προστατευθεί η ζωή και η υγεία του φυλακτικού προσωπικού και των τρίτων. Συχνά δε οι κρατούμενοι τρομοκράτες αρνούνται την επαφή με το κοινωνικό περιβάλλον της φυλακής από ιδεολογικούς ή άλλους λόγους.¹⁰⁰ Η ΕΕΑΔ η οποία ασχολήθηκε το 1978 με τις συνθήκες κράτησης των τρομοκρατών, δεν

97. Πρβλ. EMRKommission EuGRZ 12 (1985), 749, και EuGRZ 15 (1988), σσ. 535 επ. (Συνέχεια: EuGRZ 1989, 388), κριτικά για την ακολουθούμενη πρακτική στην Μεγάλη Βρετανία κυρίως όσον αφορά το δικαίωμα των κρατουμένων για την προμήθεια περιοδικών Sampson, A.: Reading their rights - the erosion of prisoners' liberties. New Law Journal 1989, 1296.

98. Schöch, H. στο: G. Kaiser, H. Schöch: Juristischer Studienkurs «Kriminologie, Jugendstrafrecht, Strafvollzug», München 1987, 3η έκδ., 209. OLG Celle, Zeitschrift für Strafvollzug 29 (1980), 1878.

99. Schöch (υποσημ. 98), σσ. 210 επ.

100. Altenhain (υποσημ. 83), 159, επίσης Niebler (υποσημ. 12), 1585.

έκανε δεκτή την προσβολή του άρ. 3 ΕΣΑΔ, αλλά διαπίστωσε απλώς την απομόνωση των κρατουμένων.¹⁰¹ Η απομόνωση των κρατουμένων δεν θεωρείται ότι αντιβαίνει στο άρ. 3 ΕΣΑΔ όταν υπάρχουν σπουδαίοι λόγοι που επιβάλλουν τον συγκεκριμένο περιορισμό, και όταν κατοχυρώνεται ένας ελάχιστος βαθμός πληροφόρησης και κοινωνικής επαφής του ατόμου. Είναι ωστόσο αμφισβητούμενο εάν εκπληρώνονται οι προαναφερθείσες προϋποθέσεις στις περιπτώσεις που εφαρμόζεται η απομόνωση, η οποία αποκλείει οποιαδήποτε επαφή με άλλα πρόσωπα εκτός από τον γιατρό της φυλακής και τον πνευματικό όπως συμβαίνει σε μερικά ελβετικά καντόνια κατά την προφυλάκιση.¹⁰² Σε μια άλλη περίπτωση η ΕΕΑΔ διαπίστωσε επίσης, ότι «η ολοκληρωτική κοινωνική απομόνωση και η άμβλυση των αισθήσεων μέσω της απομόνωσης μπορεί να προξενήσει ανεπανόρθωτες βλάβες στην προσωπικότητα, αποτελεί δε μια μορφή μεταχείρισης, η οποία ούτε από λόγους ασφάλειας ούτε από οποιουσδήποτε άλλους λόγους μπορεί να δικαιολογηθεί».¹⁰³

Πρέπει να διακριθούν όμως εκείνες οι περιπτώσεις που ο διαχωρισμός των κρατουμένων επιβάλλεται για την ασφάλεια, την πειθαρχία ή την μέριμνα για την υγεία τους.¹⁰⁴ Εδώ είναι σκόπιμο να αποφασίζεται σε κάθε ξεχωριστή περίπτωση εάν ουσιαστικοί λόγοι επιβάλλουν τον διαχωρισμό των κρατουμένων. Κυρίως όσον αφορά το τελευταίο θέμα της μέριμνας για την υγεία τους δεν μπορεί να θεωρηθεί ότι η ποινή ή η μεταχείριση που εφαρμόζεται είναι απάνθρωπη.

Ε. Εργασία και εκπαίδευση

54. Η εργασία και η εκπαίδευση έχουν βεβαίως μεγάλη σημασία για την στερητική της ελευθερίας ποινή, διότι υπηρετούν κυρίως τον σκοπό της κοινωνικής επανένταξης. Ωστόσο είναι δυνατόν η εργασία του κρατουμένου όχι μόνον να μην ανταποκρίνεται στις ικανότητές του, τις κλίσεις και τις ικανότητές του, αλλά να είναι ταπεινωτική και απαράδεκτα βαριά. Ακριβώς σ' αυτό το σημείο είναι αναγκαία η προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Κατά τα άλλα σε περίπτωση παραβίασης υπάρχει η προστασία από το εσωτερικό σφραγιστικό δίκαιο κάθε χώρας ή τους διεθνείς κανόνες. Οι ευρωπαϊκοί Κανόνες για την εκτέλεση της ποινής στον αρ. 71 επ. τονίζουν τη σημασία της εργασίας και της εκπαίδευσης στην φυλακή ως ένα θετικό στοιχείο της μεταχείρισης και επιστημαίνουν την ευεργετική επιρροή της αμοιβής της εργασίας. Στις σημερινές

101. *Frowein, J.A.* στο: *Frowein/Peukert, W.: EMRK-Kommentar.* Kehl 1985, 33 με παραπομπές.

102. *Frowein* (υποσημ. 101), 45.

103. *EMRK*, EuGRZ 1990, 87.

104. όπ.π.

συνθήκες της εκτεταμένης ανεργίας η παραμέληση ή η προσβολή αυτών των σκοπών δεν θεωρείται ότι θίγει τα ανθρώπινα δικαιώματα. Οι επιπτώσεις της έλλειψης απασχόλησης αντανακλώνται πάντως στην ζωή της φυλακής. Έτσι μόνον μπορεί να ερμηνευθεί το ότι τα όργανα της προστασίας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων στο Στρασβούργο έχουν ασχοληθεί ελάχιστα με τέτοια ζητήματα ή δεν τους έχουν δώσει ιδιαίτερη σημασία.

55. Η παραμέληση αφορά ιδιαίτερα το θέμα της αμοιβής της εργασίας των κρατουμένων,¹⁰⁵ η οποία στις περισσότερες χώρες είναι πολύ χαμηλή και οπωσδήποτε δεν βοηθά την κοινωνική επανένταξη, την αποκατάσταση της βλάβης και την γενικότερη αντεγκληματική πολιτική. Εν τούτοις δεν θεωρείται προς το παρόν ότι με την χαμηλή αμοιβή προσβάλλονται τα ανθρώπινα δικαιώματα.

ΣΤ. Ανεξιθρησκεία και θρησκευτικά καθήκοντα

56. Η ελευθερία άσκησης των θρησκευτικών καθηκόντων (άρ. 9 ΕΣΑΔ) δημιουργεί ορισμένα προβλήματα στην καθημερινότητα της φυλακής, αν και η ελευθερία της θρησκείας και η συμμετοχή στην θεία λειτουργία ή σε ανάλογες τελετές κατοχυρώνεται ρητά από τους ευρωπαϊκούς Στοιχειώδεις Κανόνες (αρ. 46 και 47). Πρέπει να ληφθεί υπόψη ότι η θρησκεία αποκτά μian ιδιαίτερη σημασία για τους κρατουμένους· σε καταστάσεις όπου ο άνθρωπος έχει χάσει την ελπίδα του, έχει ανάγκη από την θρησκευτική υποστήριξη.¹⁰⁶ Η ελευθερία άσκησης των θρησκευτικών καθηκόντων αφορά τόσο την θρησκευτική-πνευματική υποστήριξη όσο και την κατοχή θρησκευτικών βιβλίων και αντικειμένων. Γι' αυτό πρέπει να γίνεται δυνατή η εκτέλεση των θρησκευτικών καθηκόντων με την παροχή ταπήτων προσευχής και χώρου για την εκτέλεσή της. Για παράδειγμα, σε μια φυλακή της Μεγάλης Βρετανίας δημιουργήθηκε χώρος για την εκτέλεση των θρησκευτικών καθηκόντων κρατουμένων μουσουλμανικού θρησκευματος.¹⁰⁷ Πάντως, σε καμιά περίπτωση δεν επιτρέπεται να εξαναγκασθεί ένας κρατούμενος να ακολουθήσει μια συγκεκριμένη θρησκεία ή να ασκήσει τα θρησκευτικά του καθήκοντα εφόσον δεν το επιθυμεί.

105. Για τα προβλήματα σχετικά με το ύψος της αμοιβής *Kaiser* στο: *Kaiser/ Schöch* (υποσημ. 98), 160. Επίσης *Zellick* στο: *Andrews* (υποσημ. 31), 400. Προς το παρόν είναι εκκρεμής μια υπόθεση στο Ομοσπονδιακό Συνταγματικό Δικαστήριο για το εάν η μικρή αμοιβή της εργασίας προσκρούει στο Σύνταγμα.

106. *Beristain*: *La libertad religiosa in los instituciones penitenciarias*. Στον τιμητικό τόμο για την μνήμη της H. Kaufmann, 1986, 581 επ.

107. Πρβλ. *CPT: Training Forum for Directors of Prison Administration and Prison Governors in Central and Eastern Europe. A Human Rights Perspective*, 1992, 5.

57. Η ελευθερία της θρησκείας έχει επιδράσεις και στα μέτρα επίβλεψης και την χαλάρωση των συνθηκών εγκλεισμού. Εάν από αναγνωρισμένα θρησκευτικά έθιμα απαγορεύεται η σωματική έρευνα, υπάρχει η δυνατότητα εφόσον το επιβάλλουν λόγοι ασφάλειας να εισάγεται ο κρατούμενος σε κλειστή φυλακή χωρίς δυνατότητα άδειας και εξόδου, επειδή γι' αυτόν το δικαίωμα της άσκησης των θρησκευτικών καθηκόντων είναι σημαντικότερο.¹⁰⁸

Ζ. Γάμος και οικογένεια

58. Ο γάμος και η οικογένεια απολαμβάνουν ως γνωστόν μεγάλη προστασία από το δίκαιο. Λόγω της στέρησης της ελευθερίας προκύπτουν ιδιομορφίες και σ' αυτήν την περίπτωση.

Το πρώτο ζήτημα που προκύπτει αφορά το κατά πόσον είναι δυνατόν κατά την επίσκεψη της/του συζύγου στην φυλακή να μην υπάρχει επιτήρηση. Σε μερικές ευρωπαϊκές χώρες έχουν δημιουργηθεί ειδικοί χώροι διανυκτέρευσης για τους συζύγους.¹⁰⁹ Εν τούτοις δεν θα πρέπει να παραβλεφθεί το ότι η συνάντηση στη φυλακή γίνεται κάτω από συνθήκες καταναγκασμού. Γι' αυτό σε κάθε περίπτωση πρέπει να λαμβάνεται μέριμνα ώστε να μην θίγεται η ανθρώπινη αξιοπρέπεια. Ο καλύτερος τρόπος αντιμετώπισης της ανάγκης για οικογενειακή επαφή είναι η γενναιοδωρη χορήγηση εξόδου και άδειας, εφόσον δεν υπάρχει ιδιαίτερος κίνδυνος διαφυγής.

59. Εκτός τούτου υπάρχει και ένα θέμα για το εάν λόγοι προστασίας του γάμου και της οικογένειας επιβάλλουν την έγκριση της αίτησης κρατουμένων να βρίσκονται στην ίδια φυλακή με τον/την σύζυγό τους που είναι και αυτός/ή κρατούμενος. Η ΕΕΑΔ δεν θεωρεί ότι υπάρχει παραβίαση¹¹⁰ σε περίπτωση απόρριψης της αίτησης, όπως επίσης και αν δεν χορηγηθεί άδεια στον κρατούμενο να εργασθεί στην επιχείρηση της συζύγου του.¹¹¹ Διαφορετική είναι η περίπτωση που υπάρχει επιθυμία των κρατουμένων συζύγων να συναντηθούν, οπότε εάν απορριφθεί η αίτηση μπορεί να τεθεί ζήτημα προσβολής των ανθρωπίνων δικαιωμάτων.¹¹²

108. OLG Koblenz NStZ 1986, σσ. 238 επ. Για την άσκηση των θρησκευτικών καθηκόντων και την ισότητα ενώπιον του νόμου βλ. την απόφαση του Ελβετικού Ομοσπονδιακού Δικαστηρίου της 13.11.1987, BGE 113 Ia, σσ. 304 επ. (307).

109. Επίσης Kerner στο: Kaiser/Kerner/Schöch: *Strafvollzug*, 1992, σ. 532 επ.

110. EuGRZ 5 (1978), 518 επ., βλ. επίσης Müller-Dietz, H.: *Untersuchungshaft und Festnahme im Lichte der Menschenrechtsstandards*. Στο: *Viertes deutsch-polnisches Kolloquium über Strafrecht und Kriminologie*, εκδ. από A. Eser κ.ά. Baden-Baden 1991, 241.

111. LG Wuppertal NStZ 1988, 476 επ.

112. Πρβλ. EMRKommission EuGRZ 12 (1985), 749, Müller-Dietz (υποσημ. 110), 241 επ.

60. Ένα άλλο πρόβλημα αποτελεί ο χωρισμός των μητέρων από τα μικρά παιδιά τους. Η από κοινού διαβίωση των μητέρων με τα παιδιά τους θεωρείται εξαιρετικά σημαντική για την κοινωνική επανένταξη της μητέρας, αλλά και την καλή ανάπτυξη των παιδιών.¹¹³ Γι' αυτό πρέπει να επιδοκιμασθεί η προσπάθεια να δημιουργηθούν σταθμοί στις φυλακές για μητέρες και παιδιά, αν και υπάρχει σοβαρό πρόβλημα για την ανάπτυξη των παιδιών που μεγαλώνουν στα σωφρονιστικά καταστήματα. Η καλύτερη λύση μπορεί να βρεθεί μόνον εάν σταθμισθούν σωστά τα συμφέροντα του παιδιού και της μητέρας.

V. Συνοψιση και προοπτικές

61. Η συζήτηση για τα ανθρώπινα δικαιώματα, τη σημασία και την κατοχύρωσή τους από το σύστημα του ποινικού κοινωνικού ελέγχου είναι παλιά και διεξάγεται σε διεθνές επίπεδο. Το επίκεντρο της συζήτησης βρίσκεται παραδοσιακά στο ουσιαστικό ποινικό δίκαιο και στο ποινικό δικονομικό δίκαιο, ενώ η διερεύνηση για τη σημασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων κατά την εκτέλεση της στερητικής της ελευθερίας ποινής και των μέτρων ασφαλείας καθώς και της κράτησης στην αστυνομία έχει παραμεληθεί και συνεχίζει να παραμελείται ακόμη και τώρα.

62. Οι νέες διακρατικές πρωτοβουλίες για την εξασφάλιση μιας ανθρωπιστικής εκτέλεσης της στερητικής της ελευθερίας ποινής έδωσαν σημαντική ώθηση στη συζήτηση. Η Διεθνής Σύμβαση για τα πολιτικά και αστικά δικαιώματα, οι συμβάσεις εναντίον των βασανιστηρίων και το σύστημα του Στρασβούργου για την προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων συνέβαλαν αποφασιστικά στην ανθρωπιστική εκτέλεση της ποινής. Όπως δείχνει η πράξη, εξακολουθεί να υπάρχει έντονη ανάγκη για την εφαρμογή ευρέων και αποτελεσματικών μέσων ελέγχου διεθνώς.

63. Εξαιτίας των προεκτεθέντων προβλημάτων συζητούνται σε όλες τις χώρες μέτρα για την αποσυμφόρηση των φυλακών. Επισημαίνεται ακόμη η ανάγκη για την βελτίωση της εκπαίδευσης του σωφρονιστικού προσωπικού πέρα από την απλή παρακολούθηση κύκλου μαθημάτων, βελτίωση που θα αφυλά και την πλήρη αναμόρφωση της συνείδησής του. Ως πρότυπο μπορεί να θεωρηθεί το ολλανδικό, το οποίο χαρακτηρίζεται από εξαιρετική ανθρωπιά και ανεκτικότητα.¹¹⁴

64. Επικρατεί διεθνώς μια ισχυρή τάση ελαχιστοποίησης των κινδύνων που συνεπάγεται η προστασία της ασφάλειας και της τάξης της φυ-

113. Πρβλ. *Kaiser/Kerner/Schöch*: *Strafvollzug* (υποσημ. 7), 329 επ.

114. Πρβλ. *Kommer*: *Politik und Praxis des holländischen Vollzugswesens*. *ZfStrVO* 1991, σσ. 26 επ., 30 επ. Σε κάθε περίπτωση πρέπει να ληφθεί υπόψη ότι από την πλευρά των NGO's υπάρχει έντονη κριτική, η οποία δίνει μιαν άλλη διάσταση στην εικόνα που παρουσίασε ο Kommer.

λακής για τα ανθρώπινα δικαιώματα. Βεβαίως όσο διάστημα διάφορες ανωμαλίες στη φυλακή, όπως για παράδειγμα οι δραπετεύσεις, η μη επιστροφή από την άδεια κλπ., χρησιμοποιούνται εναντίον της φιλελεύθερης εκτέλεσης της ποινής και υπέρ της αυστηρής αντιμετώπισης των κρατουμένων,¹¹⁵ δεν υπάρχουν πιθανότητες σοβαρών αλλαγών σε σχέση με τον σεβασμό των ανθρωπίνων δικαιωμάτων κατά την εκτέλεση της ποινής.

65. Είναι επομένως επείγουσα η ανάγκη για την αποτελεσματική χρησιμοποίηση όλων των υπάρχουσών μέσων προστασίας τους. Η διαπιστούμενη απόκλιση ανάμεσα στην θεωρία και την πράξη, ή καλύτερα στην επιθυμία και την πρακτική, είναι σε μερικές χώρες τεράστια.¹¹⁶ Ως εκ τούτου τίθεται το ερώτημα εάν αρκεί, όπως συνηθιζόταν μέχρι τώρα, να ανακαλούμε απλώς στη μνήμη μας τους ισχύοντες διεθνείς κανόνες. Θα πρέπει εκτός από την λεκτική αναγνώριση να υπάρχει και πρακτική εφαρμογή. Μόνον τότε μπορεί να ληφθούν πιο σοβαρά υπόψη και να τύχουν σεβασμού τα ανθρώπινα δικαιώματα στη φυλακή. Μελλοντικά πάντως, θα γίνεται αξιολόγηση γι' αυτό το θέμα περισσότερο από ποτέ. Η άσκηση κριτικής δεν είναι μέλημα μόνον των διεθνών και κυρίως των οργάνων του Στρασβούργου αλλά και μέλημα της επιστημονικής κοινότητας.

115. Έτσι για παράδειγμα *Preusker: Aufstand der Gefangenen - neue Krise im Strafvollzug?* ZfStVo 1992, σσ. 52 επ., 55.

116. Έτσι *Müller-Dietz: Strafvollzug heute und morgen.* ZfStVO 1991, 202-208 (204).